

Lamed

*List za radoznaće
Izabrao i priredio Ivan L Ninić*

Godina 14

Broj 7

Jul 2021.

Dražen Zev Pekušić

Pravim svetlost i stvaram mrak

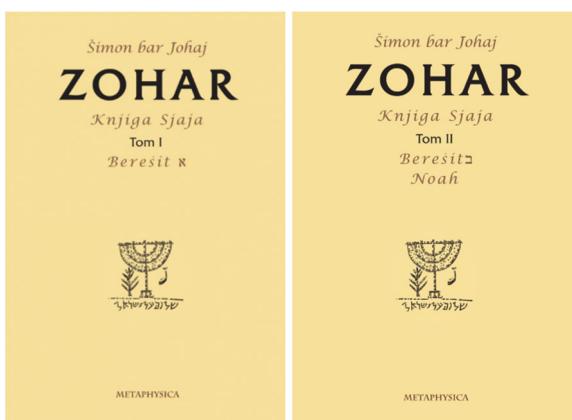
יוצר אור ובורא חשך
עשה שלום ובורא רע
אני יהוה עשה כל אלה

Jocer or u'bore hošeha; Ose šalom u'bore ra'a; Ani Adonaj ose kal ele

Pravim svetlost i stvaram mrak; Gradim mir i stvaram zlo; Ja, Ha'Šem, činim sve to.

Isaija 45:7

Od trenutka sinteze samosvesti čovek je postao biće u potrazi, s konstantnom potrebom za odgovorima. No, osnovni problem u vezi s tim jeste što se njihovim razotkrivanjem samo generiše novi set proporcionalno težih pitanja od prethodnih. Otud je ta potraga vrlo često obavijena velom misterije, jer ne znamo da li da pre tragamo za pitanjima ili odgovorima. Da li će nas na kraju sačekati poslednje pitanje, ili poslednji odgovor? Ta zapanost posebno je uočljiva iz današnje perspektive, kada su nam gotovo podjednako dostupni izvori s oba kraja spektra ljudskog znanja i iskustva: **naučnog i duhovnog**; i baš nas ta činjenica direktno vodi u nebrojene apsurde i paradokse iz kojih, čini se, nema krajnjeg i racionalnog izlaza.

Deluje da nema *ultimativnog rešenja*.

Ukoliko prepostavimo da je moguće uspešno izbeći brojne zamke koje vrebaju tokom procesa ovog istraživanja, potraga se, bar tako izgleda, svodi *samo* na dva krucijalna pitanja. Ona koja će nam se na kraju prirodno nametnuti kao nemirnovna.

Prvo pitanje očito ima cilj da prodre u sâmu srž naše stvarnosti i *mehanike postojanja*, te da razjasni *mehanizme* koji stoje iza *zavesa* ovih dveju krajnosti našeg naizgled dualističkog sveta: **makro** i **mikrokosmosa**. Paralelu tim perspektivama danas možemo povući u odnosu prema fizici i kvantnoj fizici, gde se obe, iako apsolutno validne u svom domenu delovanja i opisivanja stvarnosti, zajedno *ponašaju* krajnje nepomirljivo. Dve krajnosti koje, ukoliko ih direktno suočimo, anuliraju jedna drugu, dok, istovremeno, zajedno tvore kosmos kakav merimo, vidimo. Samim tim, definisanje jedne tako grandiozne teorije koja bi obe ove *krajnje fizike* pomirila i povezala svakako bi s ponosom nazvali *Teorijom svega*. Ali izgleda da tom podvigu još nismo dorasli.

Zato prvo pitanje, kojim bismo obuhvatili naše traganje, možemo svesti na jednu upitnu reč:

Kako?

A baš to *kako*, prirodno odmah nameće i naredno i verovatno poslednje pitanje koje ćemo jednog dana postaviti. To drugo je pitanje svih pitanja i ono kojim bi se zaokružila potraga stara koliko i rasuđivanje. Ono glasi:

Zašto?

Tako naš krajnji cilj na određeni način postaje jasan; dok u isto vreme i nije. Ali to je u redu, jer upravo takav paradoks verovatno i upućuje da smo na pravom tragu, iako još daleko od cilja. Ta golema nejasnoća na koju nailazimo ukazuje na našu trenutnu poziciju i zbumjenost onim što tu i tamo razaznajemo. Poput fizičara pred talasnom funkcijom u čijem je *oblaku mogućnosti ama baš sve moguće*, samo je za manifestaciju sveg tog potencijala potrebno vreme.

Ili makar dok ne izvršimo čin opservacije i prvo merenje, registrujemo oslobođenu informaciju i

njome dovedemo do kolapsa talasne funkcije. Svođeći je na jednu tačku u vremenu.

"Mi iz zadnjeg reda ubedeni smo da je vaša teorija luckasta. Jedino se ne slažemo da li je dovoljno luckasta", dobacivao je Nils Bor iz publike za vreme tribine na Univerzitetu Kolumbija 1958. godine, na kojoj je Wolfgang Pauli predstavljao verziju objedinjene teorije polja, koju je osmislio zajedno sa Vernerom Hajzenbergom.

Zbog toga je sasvim jasno da je modernom čoveku danas, možda više nego ikad, potrebno i drugo uporište tokom promišljanja sveta, pred zidom pitanja kojem ne znamo kako da pridemo a da se pred njim ne srušimo istog trena. To drugo uporište trebalo bi da bude uporište duha, koji za razliku od naučne egzaktnosti, nudi sasvim drugačiji pristup ovoj problematici - mogućnost širih misaonih eksperimenata koji na određenim mestima nadilaze fizičke zakonitosti, te u dodiru s ljudskom intuicijom, maštrom nudi jedan od načina izlaska na kraj s pitanjima za koja se čini da su do sada uveliko nadilazila ljudski intelekt.

Uostalom, zar Ajnštajn nije rekao da je imaginacija važnija od znanja?

Naravno, svemu ovome mora se izuzetno oprezno i odmereno prići, jer i momenat nepažnje i zaslepljenosti vodi u drugu krajnost i *paradoks ljudskog duha* koji, opet, ume da navede na absurdni rezultat mimo svih očekivanja i nadanja. Dakle, u izuzetno smo delikatnoj situaciji hodanja po tankom i lelujavom konopcu, nimalo čvrsto razapetom nad nesagledivim ambisom, gde je neophodno u svakom trenutku biti svestan svoje pozicije, cilja, i uzimati najoptimalnije iz oba sveta koji bde nad nama, ne bismo li ostali na uskom putu nad tom provaljom beznađa i nerazumevanja koji nas netremice posmatraju.

Upravo na toj tački riskantne nesigurnosti, religija igra izuzetno važnu ulogu, jer kroz nju dolazimo u kontakt s onom drugom stranom našeg uma, bića. S aspektom koji držimo u podrumu svesti, ignorишemo ga i na koji gledamo s velikom dozom nipodaštavanja, usled jaza koji je vremenom narastao do alarmantnih proporcija. Zato religija mora biti kontrateg u svetu koji nas ubrzano suočava s pitanjima, do sada nikada ni našlućenim u domenu nauke. Onih bez racionalnih odgovora i koja kao da nisu s ovoga sveta i sve to u tački začetka kvantne ere naše civilizacije - te čudesne etape u ispitivanju prirode stvarnosti načinjene od iracionalnosti i haosa koju nam sa sobom donosi. Baš onih na koje sve češće i nailazimo tokom mnogih savremenih naučnih eksperimenata. Upravo na ovom mestu, sada, moramo da prihvatimo da naša očekivanja i logika zaključivanja na koju se oslanjamо definitivno više nisu bazično merilo onoga što ćemo otkrivati u kvantnom beskraju u koji sve *dublje* uranjamo i

koji više ne možemo ignorisati na način kako smo navikli u doskorašnjoj prošlosti.

Tu aspekt duha nudi jedan sasvim drugačiji pristup, senzibilitet u bavljenju problemima za čijim rešenjima čeznemo, jer nam omogućava da u iracionalna pitanja koja nas tiše zavirimo na jednako iracionalan način. Zato od iracionalnosti više ne treba bežati glavom bez obzira, jer uveliko naslućujemo, a delom i uviđamo, da je ona u mnogo većoj proporciji zastupljena od racionalnog dela kolača stvarnosti na koji smo naviknuti, iako toga još uvek nismo kolektivno svesni.

Poput dana i noći - to dvoje tek zajedno tvore celinu u kojoj živimo i koju zovemo jednim punim danom. Zato nema smisla poricati mrak koji je u toj jednačini možda čak i većim delom prisutan, kao što i fizički jeste u određenom delu godine.

Uostalom, zar **mrak** i nije prethodio **svetlu**?

Nije li drevniji?

Religija je segmentarna, baš kao i nauka - neki njeni delovi i aspekti se podrazumevaju, ali ima i ideja kojima se ne prilazi često jer većinu ljudi odbijaju svojom kompleksnošću, ili im se zbog toga čak pridaju *zla svojstva*. Takav primer jasno možemo videti u neutemeljenim strahovima od pojedinih životinja, gde je u pitanju zapravo prestrepnja od nepoznatog, a ne od sâmih živih i dišućih stvorova. Oblast religijske misli koja se time podrobnije bavi zovemo **misticizmom** i njen je smisao da se posveti pitanjima koja nisu lako rešiva, pa ni jednostavno uočljiva, jer se kriju u čitanju između redova. Poput nauke koja sve dublje zalaže u već pomenute kvantne *podrume* stvarnosti, a svoj put je započela od relativno jednostavnih i uočljivih modela koje je ustanovio još Njutn. Isak Njutn koji je i **sâm bio fasciniran** i često vođen duhovnim načelima vere, pokušavajući da svojim dalekosežnim radom utiče na približavanje dva polariteta - **postojanja i postanja**, želeći da izmiri dve, naizgled, nepomirljive krajnosti misli. To što se u njegovo vreme za kvantnu mehaniku nije znalo, svakako ne znači da ona nije postojala, jer dok je Njutn dolazio do otkrića zakonitosti standardne mehanike, iz dublje perspektive kvantna mehanika je, naravno, sve vreme postojala, funkcionala i dirigovala sva potonja pravila ka površini te *rupe bez dna*.

Zakoni kvantne mehanike omogućavali su našem standardnom modelu sveta da uopšte *bude stabilan*, prisutan, sve i dok smo ga mi takvog našim tada još uvek jednostavnim mernim instrumentima beležili u njegovim daleko najjednostavnijim koordinatama.

Dakle, ukoliko za osnovu klasične fizike uzmemo Njutnovo delo "**Principia mathematica**", pandan tome na religijskoj ravni mora biti jevrejska vera - **judaizam** (*jihadut, יהדות*).

Kasnije je taj osnovni model monoteizma iznredio i druge modele koji su se iz tog izvora dalje granali i postepeno doveli do opšte revolucije ljudske misli, kako na njenom matičnom religiskom nivou, tako i do sveopštete renesanse i procvata nauke. Zato judaizam ima ključnu poziciju u odnosu na sav dalji razvoj koji je iz njegovog izvora potekao.

A kao i u nauci, *dublji mehanizam* primarne avramske monoteističke vere takođe je uslovljen onim što se *dešava* iza paravana napisanog unutar teksta "Tore" (תורה), odnosno jevrejske "Biblijе" (Tanah, תנ"ה), na koju gledamo kao na osnovni set zakonitosti koji određuje sve ostalo. Tamo na površinskoj ravni nalazimo sličan bazični set verskih zakona, koji se potom daljim granjem usložnjavaju i traže pažljivo čitanje i detaljnu analizu teksta koji se uzima za primarni. A onda ono što tamo i tako, iza zavesa bazičnog, nalazimo verovatno, predstavlja jednu od najdubljih i najstarijih analiza promišljanja o **postanju** i njegovim uzrocima, predstavljenom u *velikom mitu*, alegoriji do te mere duboko razrađene, da se suštinski tiče onih dvaju pitanja s početka.

Ta pitanja sada postaju:

- *ejh* (kako, איך)
- i *lama* (zašto, למה)

Zbog toga tekst Biblike možemo, tačnije moramo podeliti u dve kategorije. Onu površnju, koju lako čitamo i prihvatom - egzoternu; i onu drugu - ezoternu, koja nije vidljiva, niti dostupna samo uobičajenim iščitavanjem napisanih redova, već zahteva dubinsku analizu i prihvatanje specifičnog duha starog, arhaičnog jezika kojim je pisana, **biblijskog hebrejskog** (*lešon ha'mikra*, לשון המקרא). Otud Bibliju uzimamo za izvorište iz kojeg izvire svojevrsna *reka*, koju pratimo i proučavamo njenim tokom od izbijanja na površinu, duž korita i svih predela kroz koje vrluda, ponire i iskače i dalje protiče. Ti predeli postaju naši glavni instrumenti za shvatanje onoga što posmatramo i čemu prisustvujemo, i pažljivo prateći taj tok, konstruišemo mapu značenja, grananja i svih daljih usložnjavanja, te postepeno, vremenom, dobijamo sliku mnogo bremenitiju detaljima koji su za naše oko na prvi pogled bili neuhvatljivi i možda u početku neshvatljivi. Poput iscrtavanja geografske mape bilo kog prostora koji istražujemo i pažljivo ucrtavamo za potonje istraživače.

U upijanju znanja iz snažne reke imenom Biblij, posebnu nam priču pričaju njene velike pritoke na koje usput nailazimo i koje joj svojim ulivanjem daju sve jače crte po kojima će u budućnosti ostati zapamćena. Te pritoke su sva ona dela do kojih putem proučavanja ove knjige dolazimo i koja čitanjem bacaju bistrije svetlo na izvorni *tok* dug više hiljada godina, a kojim se moramo strpljivo kretati. Kroz tu dopunsku

literaturu naše shvatanje se izoštrava i biblijska saga pokazuje svoj dublji smisao, kojim sve polako počinje da biva povezanije, čak homogenije, celovitije, jasnije... Iako ušće i dalje ne naziremo, jer se krije tamo negde iza beskraja horizonta.

Zato ćemo zastati kod nekih od glavnih pritoka, dok ćemo u neke morati pošteno i da uronimo.

Tri glavna ezoterna tumačenja Biblike, hronološkim redom, predstavljaju:

- ספר יצירה - **"Knjiga Stvaranja", Oblikovanja**
- ספר הבהיר - **"Knjiga Svetla", Jasnoće**
- ספר הזוהר - **"Knjiga Sjaja"**

"Sefer Jeciru" svrstavamo u takozvanu *pred-kabalističku* kategoriju dela i jedno od najranijih kompaktnih dela jevrejskog misticizma koji još uvek nije poprimio jasan oblik. Zato se poreklo Jecire po legendi pripisuje našem biblijskom proručniku, patrijarhu **Abrahamu** (אברהם), dok prvu uređenu formu Sefer Jecire dobijamo zaslugom rabina Akive (Akiva Ben Josef, עקיבא בן יוסף), na samom početku *nove ere*.

Tu po prvi put vidimo obrise sistema u nastajanju koji se kasnije ubličava u deset **sefirot-a Drveta života** (Ec hajim, עץ חיים), odnosno ideju centralnog kabalističkog glifa, i hebrejskog alef-beta u vidu *staza* koje spajaju tih deset *sfera emanacije* u jednu celinu jevrejskog mističnog koncepta.

Takođe, ovde u mitu o stvaranju sveta vidimo i koliki je značaj pridat svakom **pojedinačnom hebrejskom slovu** (ot, אות), kao njegovom osnovnom gradivnom elementu.

"**Sefer Bahir**", naredno delo, nastalo je, okvirno, u prvom veku *nove ere*. Autor je mudri Nehunijski Ben Ha'Kana (רבי נחוניה בן הנקה), što se naslućuje po tome jer Bahir započinje citiranjem njegovih reči. S ovim delom možemo reći da je otpočela era jevrejskog misticizma, koji poprima jasnije, konkretne oblike i simbolička značenja za svakog narednog čitaoca.

Ipak, jedan od nedostataka Bahira je to što do kasnijih proučavalaca nije došao u originalnoj i jedinstvenoj formi, već u različitim, nedovršenim i često isprekidanim rečenicama koje su morale naknadno da se tumače i razumeju u skladu s ostatkom dostupnog teksta. No tokom vremena ovo delo biva obogaćivano mnogim komentarima uticajnih rabina i mudrih ljudi različitih epoha, čime kroz vekove, kako je sve više ljudi u njega bivalo upućeno, postaje sve bolje i preciznije tumačeno. Isti takav slučaj je i s prethodno pomenutom Sefer Jecirom, koja je takođe vremenom i brojnim komentarima učenih ljudi izuzetno proširena, dobivši sijaset novih dimenzija kroz koje

možemo da pratimo i bolje prepostavimo šta je izvorno njome bilo poručeno.

Zato iz ugla našeg savremenog doba ovde moramo pomenuti jednog od uticajnijih mislilaca, kao i pisca komentara na oba pomenuta dela, a koji je uneo *ruah* (רוח), dah svežine i pokrenuo sasvim novi talas interesovanja javnosti za obe knjige. To se dogodilo u doba kada su informacije bile daleko dostupnije nikad većem broju ljudi, što je verovatno i dovelo do novog velikog interesovanja kako u tumačenju, tako i u shvatanju Jecire i Bahira. Naravno, govorimo o velikom, mudrom rabinu Ariju Kaplanu (אריה משה אליעזר קפלן) koji je svojim lucidnim promišljanjima i jednim od najbritkijih tumačenja učvrstio značaj Sefer Jecire i Sefer Bahira za naredna pokolenja. No Kaplanov verovatno najveći značaj prvenstveno leži u tome što je on u svom radu spajao i mirio one dve krajnosti ljudske misli, one bez kojih *sutra* neće biti definitivnog odgovora na pitanja za kojima hodamo. Naime, sem što je važio za jednog od najvećih učenjaka svog vremena, kao rabin ortodoksne struje judaizma, Kaplan je po profesiji bio i diplomirani fizičar s Univerziteta Merilend u Sjedinjenim Državama. Upravo tim i takvim objedinjenim znanjem i pristupom kojeg se držao pokazao je koliki je značaj aktivnog i uporednog bavljenja podjednako duhovnim pitanjima i principima, kao i prirodnim naukama. Jedinstvenim i simultanim radom kroz oba aspekta ispoljavanja naše univerzalne problematike, kroz duhovnu i naučnu prizmu, ukoliko se istinski teži odgovetavanju misterija ovog sveta.

Nažalost, rabin Kaplan je prerano napustio naš svet, 1983. godine, sa samo 48 godina.

Taj i takav objedinjeni, holistički, pristup u koji je Kaplan verovao i kojeg se do poslednjeg dana držao, verovatno jeste i jedini način za našu savremenu *objedinjenu teoriju svega* za kojom kao civilizacija nastavljamo da tragamo u vekovima koji se smešte pred nama.

"**Zoharom**" se zatvara krug razvoja jevrejskog misticizma i tim fundamentalnim tekstrom jevrejske misli i dubljeg tumačenja teksta Biblije dobijamo čvrstu osnovu za ono što danas zovemo *kabalom* (קבלה). To je ključna knjiga koja uz odgovarajuća tumačenja i komentare daje uvid u mnoge tajnovite *tokove reke* znanja i mudrosti koju zovemo zakonom, "**Torom**" (תורה). Zato "**Sefer Ha'Zohar**" (ספר הזוהר) smatramo *temeljnim kamenom* mitske kosmogonije i mistične psihologije čoveka u njegovom konstantnom usponu ka izvorištu za kojim je u potrazi.

Veruje se da je Zohar nastao u srednjovekovnoj Španiji, okvirno oko 5000. godine po jevrejskom kalendaru, no ovde ćemo ga datirati u malo širem vremenskom periodu, između 1100. i 1400. godine prema hrišćanskom računanju vremena. Spis prvi put dolazi pred oko javnosti u XIII veku, kada ga

objavljuje njegov prvi urednik, Moše de Leon (משה דה לאון). On tada autorstvo Zohara pripisuje rabinu Šimonu Bar Johaju (שמעון בר יוחאי), poznatijem pod akronimom **RaŠBI** (ראשבי) i Zohar počinje da cirkuliše među jevrejskim življem. Ubrzo se vest o sjaju tog bisera širi i van granica tadašnje Španije (*Sfarad*, ספרד), pa po-minjanje Zohara nalazimo kod znamenitih kabalista relativno bliske Italije, o kojima će u nastavku biti više rečeno. Prema jednoj od prihvaćenijih teorija veruje se da su u Zoharu bili čuvani mnogi rani izvori i dokumenta, te sa na njega oduvek gledalo kao na svojevrsnu riznicu narodnog duha, starih običaja i drugih lirerarnih rariteta koji vremenom imaju tendenciju da nestaju ukoliko se na njih ne obrati dovoljno pažnje. Dobar deo Sefer Zohara pisan je tzv. ekscentričnim, opskurnim stilom aramejskog jezika (*aramaja*, ארמיה), koji je predstavljao bitan segment u nastajanju značajnih dela jevrejske vere, kao raniji izdanak semitske grupe jezika. Upravo je aramejski alefbet bio i osnova za formiranje hebrejskog i arapskog pisma, koji su danas najjači predstavnici te grupe jezika.

Ako se uporedi *zoharski aramejeski* sa standardnim aramejskim jezikom iz perioda, recimo, **Drugog Hrama u Jerusalimu** (Bejt Ha'Mikdaš Ha'Seni, בית המקדש והשני), vidimo da postoje određena odstupanja između verzije kojom je pisan Zohar u odnosu na stariji aramejski upotrebljen za čitava poglavљa u Bibliji, poput "**Knjige Danilove**" (Sefer Daniel, ספר דניאל), "**Ezrine**" (Sefer Ezra, ספר עזרא) ili čak potonjeg "**Talmuda**" (תלמוד), gde, pak, nalazimo i mišnajski hebrejski jezik (*lešon hazal*, חז"ל). Iz toga je jasno da aramejski pripada grupi jezika kojim su se Jevreji aktivno služili pri pisanju i proučavanju verskih spisa, te i do danas imamo očuvane molitve, ili makar neke njihove pojedinačne delove na tom starom i u današnje vreme vrlo retko upotrebljivanom jeziku.

Očuvanog ga možemo naći i čitati u molitvi **Kol Nidre** (כל נדרי) koja je i dalje u zvaničnoj liturgijskoj upotrebi (*avoda*, עבודה) i to na najsvetiji od svih jevrejskih dana, Dan iskupljenja - **Jom Kipur** (יום הקיפורים).

Sve ove činjenice govore u prilog tome da je bilo puno prepreka na putu odomaćivanja Zohara među verski nastrojenim Jevrejima, ali i širom čitalačkom publikom, dok je po drugim mišljenjima baš ta raznovrsnost i egzotičnost jezika kojim je knjiga pisana, iako je u početku predstavljala razlog za odbojnost čitalaca, kasnije upravo potpomogla da se dogodi suprotno - da se Zohar ureže u svest ljudi kao niti jedna druga knjiga do tada. Tako je masovno prihvatanje Zohara usledilo tek nakon vremena koje je bilo potrebno da se razume veličina i prihvati snaga koja ga prožima, te razlikuje od standarda drugih tekstova tipičnih za to vreme. Zohar postepeno

uvodi čitaoca u vrlo detaljnu analizu rabinške literature, što je presudno uticalo na dalji razvoj i oblikovanje jevrejske misli i tradicije, iako je ona već tada imala vrlo dobru i bogatu podlogu. Ovim se delom nudi, i otvara, dodatna dimenzija u razumevanju prirode religijskih iskustava, kojima se, konstantnim preispitivanjem već dobro utvrđenih kanonskih stavova judaizma, teži *neposrednoj spoznaji božanskog*. Njome se prenosi verno očuvana ezoterna tradicija davnih dana, na način koji nam omogućava da je primenimo i u sadašnjem vremenu, okolnostima i društvu u kojima ovo delo upijamo pažljivo ga čitajući. Zohar daje dovoljno prostora da ga iskustveno nadogradimo u svetu ličnih intencija, baš poput bilo kakvog drugog oruđa koje nam padne šaka, te na dalje sami biramo i odlučujemo kako ćemo ga koristiti.

Osnovni razlozi zbog kojih se Zoharu pripisuju uzvišena mistična, čak na mnogim mestima magijska svojstva, pre svega treba tražiti u idejama, konceptima i promišljanjima koja nam ova knjiga verno prenosi i koja su još u trenutku njihovog zapisivanja verovatno već vekovima bila na testu vremena, te samim tim daleko ispred tog trenutka. Tu činjenicu možemo danas takođe vrlo jasno da potvrdimo i to s više nego merodavne vremenske distance. No, delo koje u tolikoj meri možemo smatrati civilizacijski univerzalnim, istovremeno nam servira jednu vrlo gorku pilulu kojom osvećujemo da mi danas ipak još uvek nismo zreli da osetimo, prepoznamo i u potpunosti primenimo pročitano na svoju svakodnevnicu. Zohar ne zastaje da ga sustignemo, već se tempo tokom čitanja gotovo po nekakvom matematičkom modelu proporcionalno ubrzava i struji među metafizičkim idejama van svakog kalupa. Tamo nailazimo na opise koji se tiču i govore o *trenutku Stvaranja* na način koji, posebno iz perspektive savremenih naučnih shvatanja, u velikoj meri nalikuju teoriji o *Velikom prasku*, kao potencijalno inicijalnom činu koji je doveo do nastanka svemira kakav vidimo i koji se, kao takav, prostire *širinom* od deset dimenzija, baš poput i broja *sefirot Drveta života* (*ha'sefirot šel Ec hajim*, הַסְפִּירוֹת שֶׁל עֵין חַיִם). U takvoj jednoj plodnoj idejnoj sredini mi u ovoj našoj analizi stvarnosti dopiremo do tih najranijih utisaka o mogućem postojanju paralelnih svetova, istih onih koje današnja fizika smešta u jednu vrlo sličnu desetodimenzionalnu *supu* postojanja, koju danas smatramo naučno vrlo utemeljenom. Samim tim, ovako duboka i dalekosežna promišljanja koja je Zohar tako rano istorijski počeo da načinje smatrala su se itekako jeretičkim, zastrašujućim. Zabranjenim! Jer ona prete da korak-po-korak slude čitaoca, ako im se ovaj nepomišljeno i naglo približi.

Jer kako ukrotiti taj ambis koji je zagledan u nas kroz tekst Zohara, dok se istovremeno pitamo mo-

žemo li poželeti da od jednog dela koje je pred nama dobijemo više od toga?

Kapitalno izdanje Zohara u ediciji IK Metafizika koje ste u prilici da čitate sastoji se od 23 toma pažljivo podeljenih u tematske celine koje hronološki odgovaraju nedeljnim *porcijama* Tore (*parašat ha'šavua*, פָּרָשַׁת הַשְׁבּוּעָה), odnosno čitanjima koja se priređuju sedmično na najsvetiji jevrejski praznik **Šabat** (שבת), čiji početak obeležavamo svakog petka 18 minuta pre zalaska sunca (*kabalat Šabat*, קָבָלָת שַׁבָּת), te subotom ujutru (*šahrit*, שָׁחָרִית) kada se i čitaju određeni tekstovi i odgovarajući segmenti Tore u sinagogama i zajednicama širom sveta. Otud se sasvim prirodno nameće da s prvim tomom moramo krenuti od samog početka, od **Postanja** (*Berešit*, בראשית), što utvrđuje utemeljenje Zohara na sadržaju jevrejskog Tanaha (תְּנַךְ), te ima cilj dâ dubinski istraži i razmotri određene krucijalne meta-ideje, koje u tekstu jevrejske Biblije načinjemo samo egzoterno, a koje će ovde biti ezoternije razrađene, poput: *prirode Boga, strukture univerzuma, nivoa ljudske duše*, ideje iskupljenja, ljudskog odnosa s mračnim aspektima postojanja, istinskog sopstva, svetlosti i **Čoveka kao krune celokupnog stvaranja**.

Onog uzvišenog metafizičkog Čoveka koji se kao iskra ponovo utapa u more beskonačne svetlosti iz koga potiče i koji nakon kompletiranja primarnog stvaranja na pozornici prirode otpočinje svojevrsni obrnuti proces, proces uzdizanja kroz rast, razvoj i neprekidno učenje. Kroz promene. A upravo je promena i glavna odlika sâmog sveta/svemira (*olam*, עֹלָם) u kome se, iako ga nazivamo *sve-mirnim*, neprekidno odigravaju bezbrojni procesi koji dovode do njegovog širenja i mnogih drugih dramatičnih promena, koje nalikuju svojevrsnom disanju, pulsiranju i kontrakcijama u prostorvremenu (*cimcum*, צִמְצֻום). Kontrakcijama koje su na skali kosmičkog protoka vremena za naše poimanje apsurdno predugačke i nemerljive. Gotovo besmislene. To je taj, savremenim kosmološkim rečnikom kazano, *The Big Bounce* model stvaranja, koji je čak i suprotstavljen temeljnoj **ideji o Velikom prasku kao ultimativnom početku**.

Zbog sposobnosti za ovako duboka promišljanja, kojima čak i eksperimentalno počinjemo da zadiremo u polja kosmologije, koja potencijalno nude odgovor na pitanje "Kako?", na hebrejskom jeziku za čoveka kažemo da je *Iš* (ישׁ) - **Nebeski Čovek**. Onaj koji je predodređen za velike stvari. **Velike spoznaje**.

Prototip jednog takvog čoveka ovde valja imenom i prezimenom pomenuti, jer zahvaljujući njegovom doprinosu jevrejskoj misli i misticizmu mi danas imamo privilegiju da se njome bavimo iz udobnosti fotelje i da svojeumno promišljamo o misticizmu jevrejske vere instrumentima je

on za nas revitalizovao i ponovo osposobio. Njegovo ime je Geršom Šolem (גֶּרְשׁוֹם שָׁולֵם), jedan od najvećih poznavalaca jevrejskog misticizma, čije ime će zauvek ostati zlatnim slovima utisnuto u istoriji jevrejskog naroda, kao ime istinskog *nebeskog čoveka* među nama smrtnicima. Reč je o čuvenom izraelskom istoričaru i filozofu, jednim od utemeljivača modernih akadamskih studija kabale, odnosno katedre za **Jevrejski misticizam** na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalimu, *Ha'Universita ha'ivrit be'Jerusalajim*. On je svojim zalaganjem postavio jedan potpuno novi akademski diskurs koji i danas hrani mlade umove gladne znanja o svetu u kome žive. Svetu iz jednog atipičnog ugla postojanja, ali isto tako relevantnom kao i ovaj svetovni. Ceo svoj akademski život Šolem je posvetio proučavanju i obnovi jevrejskog misticizma, kao biseru unutar religijskog sistema, pažljivo ga čisteći od gomile fragmenata koji mu se, posebno u današnje doba, vrlo lako pridodaju, a da nemaju nikakvih dodirnih tačaka s osnovnim postulatima vere čiji moraju biti neraskidivi deo.

U Srbiji za Geršoma Šolema ponajviše znamo zahvaljujući prevodima nekoliko njegovih dela, kao što je "**Kabala i njena simbolika**", ali i kraćim uvidom u svega nekoliko fragmenata knjige Zohar, pod nazivom "**Zohar - Knjiga sjaja**". No najveći trag na domaćem književnom nebu svakako smo dobili prevodom jedne od njegovih najuticajnijih knjiga, delom "**Glavni tokovi jevrejskog misticizma**", baziranom na seriji Šolemovih predavanja počev od 1938. i predavanja na Jevrejskom institutu za religiju u Njujorku. U ovoj opširnoj akademskoj studiji definišu se različite forme verskog misticizma u Jevreja, duž dugih vremenskih epoha jevrejske istorije koja je zavisila od velikog broja spoljnih faktora i koji su od presudnog značaja za potonje čitanje Zohara.

Geršom Šolem u svojim istraživanjima kreće od najstarijih formi jevrejskih mističnih učenja, od **misticizma Merkabe** (*Ma'ase Merkaba*, מעשה מרכבה) koji se vezuje za raspon od čak 1100 godina, počev od 100. godine *stare*, pa sve do 1000. godine *nove ere*. Taj vid mistične misli utemeljen je na biblijskoj "**Knjizi proroka Jezekilja**" (Sefer Jehzekel, ספר יחזקאל), te na kasnijoj literaturi **hehalota** (Sferot Hehalot ve'Merkaba, ספרות ההיכלות והמרכבה), odnosno ideji o 7 mitskih palata kroz koje upućenik, prema legendi, mora proći na svom dugom i mukotrpnom putu duhovnog rasta, prošaranog odričanjima, gvozdenom disciplinom i varkama koje služe poput testa kojim se ispituje da li njegovu volju mogu zvati *Voljom* na putu ka *Tronu Božijem*...

U tekstu "**Velikih Palata**" (Gadol Hehalot, גודול ההיכלות) čitamo:

Ako bi se pojavio neko nedostojan da svoje oči spusti na Kralja u njegovom sjaju, anđeli bi na vratima poremetili njegova čula i njegove misli.

I kada bi mu rekli: "Uđi" i on to učinio, istog momenta bi ga ščepali i bacili u usijanu reku lave. A na kapijama šeste palate izgledalo bi mu kao da se stotine hiljada, milioni vodenih talasa sručuju na njegovu glavu iako tamo nema ni jedne jedine kapljice vode, već samo eterično svetlucanje mernih ploča.

Ali kada bi upitao anđele šta znače svi ovi talasi, oni bi se kamenjem bacili na njega i uzviknuli: "Nesrećniče, čemu ti služe oči ako ne vidiš? Da nisi od onih koji se klanjaju zlatnom teletu i koji su nedostojni da vide Kralja u svoj njegovoj lepoti?"

Zato neka ovo bude znak za sva vremena i opomena svima da pred kapijama šeste palate budu obazrivi.

Nakon perioda Jezekiljevih *vatreñih kočija* nastupa era rane kabale, koja započinje u Evropi kasnog XII i XIII veka. Sâma hebrejska reč *kabala* (הַקָּבָלָה) u bukvalnom prevodu znači primanje, odnosno prihvatanje tradicije i bila je korišćena u nešto drugačijem kontekstu od onog koji je nama danas na pameti. Rani srednjevekovni místici taj su termin usvojili da bi njime iskazali svoje viđenje doktrine, iznoseći na svetlo dana neke od drevnih i dobro čuvanih tradicija tumačenja teksta Tore. Tako postepenim procesom uobličavanja mistične misli judaizma dolazimo i do nastanka Zohara, koji danas uzimamo kao centralni tekst kabale, odakle se, pak, ova ideja dalje prostire i razvija u vremenu. Kabalom ujedno i odvajamo stari rabinski misticizam u odnosu na sve što nakon toga na istorijskoj sceni jevrejskog misticizma sledi.

Reč je o jednoj sveobuhvatnoj sintezi različitih formi mističnih promišljanja i praksi ranog srednjeg veka, koja asimiluje i inkorporira različite mistične tradicije, kao i raštrkane filozofske ideje i druge gradivne elemente.

Iz tog razloga kabala se u ranom periodu razviti ka deli na dva razdoblja:

• klasičnu, ili zoharsku kabalu u periodu 1175 - 1492 - 1570

• lurijansku kabalu čuvenog Arija ("הַאֲרִי"), odnosno Isaka Lurije (יצחק בן שלמה לוריא), od 1569. do današnjih dana, koju s pravom smatramo modernim jevrejskim misticizmom

Takođe ne treba izuzeti ni trag koji je za sobom ostavio šabetijanski pokret Šabataja Cvija (שבתאי צבי), pod jakim, proročkim, uticajem i vođstvom Natana iz Gaze (נתן העזתיה), koji je itekako *sijao* u periodu od 1666. do začetaka narednog veka, a koji se danas često izostavlja i nedovoljno naglašava.

Naposletku ove linije imamo hasidski judaizam (*hasidut*, חסידות) s početka XVIII veka do danas, u čijoj se tradiciji ogleda čitav jedan aktivni način života vođen mističnim načelima jevrejske vere i dobrom delom teksta Zohara, nastao pod uticajem čuvenog Gospodara Dobrog Imena, *Ba'al Šem Tov-a* (בעל שם טוב). Hasidizam je iznedrio čitav niz zaslужних imena učenih pojedinaca i autora koji su samo nastavili ovu duboku duhovnu misiju, šireći njene uticaje do neslućenih daljina, s namerom da ukažu na značaj ljudske potrebe za odnosom prema *božanskom* i da je ključ uspeha duhovnog rada u srcu (*lev*, לב) posvećenika, pre negoli u obaveznom učenju i obrazovanju. Ovde, pre svih drugih, treba pomenuti čuvenog Mena-hema Mendela Šnersena (מנחם מענדל שניאורסון), jednog od najvećih rabina XX veka i najuticajnije figure unutar hasidizma. Bio je intelektualno izuzetno nadaren čovek (*iluj*, עילוי), vrsni poznavalac jevrejskog prava (*halaha*, הלהה), kabale i ujedno jedan od najznačajnijih lidera Habad organizacije (*Hasidut Habad*, חסידות חב"ד), najbrojnije grupacije hasidskog ortodoksnog judaizma. *HaBaD* je akronim koji dobijamo uzimanjem početnih slova vrhovne trijade *sefirot* Drveta života: *Hohme* (mudrosti, חכמָה), *Bine* (razumevanja, בִּנָה) i *Da'at* (znanja, דעת) kao mistične i skrivenе sefire koja direktno upućuje na ideju o skrivenom znanju koje pažljivo mora biti prenošeno s generacije na generaciju. Šnersen je kao sedmi rabin od začetka ovog pravca vere, nakon Drugog svetskog rata i Holokausta (*Šoa*, השואה) koji su maltene zbrisali Habad s lica zemlje, uspeo da postavi svoju matičnu organizaciju na nikad jače noge i revitalizuje njeno brojno stanje, što je ubrzalo dovelo i do najvećih verskih gibanja u novijoj istoriji Jevreja.

Iako pojedinačno ne tako uticajni kao Šnersen, ništa manje zaslужni nisu ni Abraham Hešel i Martin Buber, čiji su literarni uticaji uveliko nadmašili izvorne jevrejski motivisane krugove i uspeli da određene ideje, karakteristične za ovu ortodoksnu struju judaizma, veštito prilagode i uspešno unesu u duh čitavog sveta, da bi potom postale opšte prihvaćene, te sastavni deo našeg civilizacijskog, ljudskog, dometa kada je reč o duhovnom radu i uzdizanju pojedinca.

Što se tiče hrišćanskog upliva u duboke vode Zohara, on započinje u XV veku kada ova knjiga u velikoj meri počinje da zaokuplja pažnju različitih hrišćanskih verskih mislilaca i filozofa, što se kruniše pokretom zasnovanim na onom što je tada nazivano *hrišćanskim kabalom*. Od tog trenutka Zohar na velika vrata ulazi u mnoge pore evropskog društva, duboko inspirisane mističnim i počinje da biva naširoko analiziran mimo matičnih jevrejskih krugova.

Jedan od prvih koga možemo svrstati pod okrije te hrišćanske kabale svakako je Đovani de la Mirandola, čovek neretko opisivan od strane sa-

vremenika kao intelektualno čudo svoga vremena. On je u sistemu kabale prepoznao svojevrsnu i neprekinutu kariku u lancu usmene tradicije koja je započela još sa Mojsijem (*Moše*, משה) na Sinajskoj gori (*Har Sinaj*, הר סיני), te je Zohar prirodno smatrao produžetkom božanskog otkrivenja u kome se nalazi *ključ* za razumevanje mnogih drevnih tradicija i učenja, a koja bi zajedno vodila ka shvatanju i tajni koje je uspostavilo hrišćanstvo dolaskom na glavnu pozornicu evropske duhovne scene. Nakon smrti Mirandole, njegov rad uspešno nastavlja Johanes Rohlin, a budući da je bio dobro upućen u biblijski hebrejski jezik to mu je omogućilo da načini korak dalje u odnosu na svog prethodnika. On tako u svojoj knjizi "**De Arte Cabalistica**", kao i Mirandola pre njega, tvrdi da hrišćanske misterije ne mogu biti rastumačene i shvaćene bez dubljeg kabalističkog uvida. Tim tokovima u XVII veku Zohar biva preveden na latinski jezik, zahvaljujući Kristijanu Knoru von Rozenrotu i Frensisu von Helmontu, koji prevedeno delo nazivaju "**Kabbala Denudata**". Knjiga je ubrzo nakon objavlјivanja izvršila ogroman uticaj već na narednu generacije učenjaka, oblikujući intelektualce i naučnike već u prvoj narednoj deceniji. Treba li išta više reći, da bi se naglasilo o kakvim velikanima je reč, sem da su među njima bili Gotfrid Lajbnic i Isak Njutn, koji su se napajali fascinacijama judejskim misterijama? Kasnije, 1887. godine, ovaj latinski prevod Zohara u delovima biva preveden i na engleski jezik, pod nazivom "**The Kabbalah Unveiled**", iz pera veoma uticajnog MekGregora Metersa (*Samuel Liddell MacGregor Mathers*), čime je začet još jedan kanal preporoda mistične misli, ali ovoga puta u formi zapadnog hermetizma, okultizma. Taj pravac je u određenom smislu i danas vrlo aktuelan, a pripadaju mu i predstavljaju ga brojna i vrlo zvučna imena kojima se ili priklanjate ili ne.

Vraćajući se na suštinu procesa izučavanja i potencijalnog razumevanja, odnosno egzegeze, ovako širokog i kompleksnog sistema koji svojim korenima duboko seže i po vertikali i po horizontali istorije i mudrosti, valja napomenuti da to zahteva krajnje specifian način pristupa čitaoca, jer se od njega traži da pročitano pažljivo filtrira, razluči na posebne celine i da ih pažljivije tumači i primi. Zato ovde pribegavamo hermeneutici, filozofiji interpretacije, iliti umetnosti postavljanja pitanja u toku procesa čitanja, koja su izuzetno važna kod tekstova teološkog karaktera, o kakvom se ovde radi.

S obzirom na to da diskutujemo o *Bogu koji je skriven*, mi o njemu jedino promišljamo u simbolima i alegorijama koje neretko umeju da nas dovedu do apsurda i *racionalnog slepila*, ukoliko ne pazimo na ono šta i kako činimo. Zbog toga primenjujemo hermeneutski model poznat pod

akronimom **PaRDeS** (פָּרְדֵּס) kojim tekst razvrvavamo prema specifičnim nivoima razumevanja:

פְּשָׁת

pešat

bazični nivo doslovnog tumačenja teksta

רֶמֶז

remez

odvajanje alegorijskog, odnosno metaforičkog smisla

דֶּרֶשׁ

deraš

obraćanje pažnje na moralni aspekt (slično homiletici)

סֹד

sod

pronalaženje i potenciranje skrivenih sadržina

Uočljiva je i paralela koja postoji između *pardes* modela i kabalističke ideje o četiri sveta kroz koje se postojanje paralelno prostire i odvija. Tako je prvi, bukvalni, sloj teksta *pešat* uporediv s našim fizičkim, materijalnim svetom (*olam asija*, עולם אֲשִׁירָה); *remez* sa svetom oblikovanja (*olam jecira*, עולם יְצִירָה); *deraš* sa svetom stvaranja (*olam brija*, עולם בְּרִיאָה); *sod* sa svetom sâme božanske emanacije (*olam acilut*, עולם אַצִּילוּת).

Idemo li još dublje, a ovde to svakako moramo činiti u smislu priprema za ono što sledi, dodatnu paralelu povlačimo i sa svojevrsnim kabalističkim nivoima duše, koji su takođe kompatibilni s četverostrukim sistemom pomenute hermeneutike, što će biti vidljivo i tokom čitanja knjige Zohar.

Tako je:

- *pešat* srođan *nefešu* (נפש) - duši ili nižem sopstvu

- *remez ruahu* (רוּחַ) - duhu, svesnom biću

- *deraš nešami* (*nešama*, נשמה) - višem sopstvu

- *sod*, kao najviši, srođan je *haji* (haja, חיה), može se uporediti s boravkom u primordijalnoj *iskri* (*šahut*, שָׁהוּת), odnosno s činom *prigrljivanja* sâmog *Boga* (*devekut*, דְּבָקֻוֹת), što se smatra vrhuncem uzvišene predaje koja se u obrisima može osetiti tokom molitve (*tefila*, תפילה).

Jedno od imena koje zamenjuje oslovljavanje Boga, jer *On* ne sme uzalud biti dozivan, jeste *Mesto* (*Makom*, מקום), budući da kao tvorac prostorvremena *On* ne boravi u prostoru vremenu. To je ujedno vrhunska kabalistička formula, koja na skoro pa savršen način daje naznake o poziciji *Boga* u odnosu na naš materijalni nivo egzistencije i kako mi o *Njemu* možemo kontemplirati:

שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו
Še' Hu makomo šel olam, ve'ejn olamo makomo
Jer On je Mesto ovoga sveta, ali svet nije
Njegovo mesto

Putem ovih naznačenih poređenja koja daju primeri očite višeslojne srodnosti u značenjima, može se naslutiti kako je čitanje i potonja analiza određenog teksta zapravo onaj malopre pomenuti metafizički proces *uzdizanja Čoveka*, dok se postupno kreće od doslovnog nivoa, preko alegorijskog i moralnog stanovišta, pa sve do tajnovitih i višesmislenih značenja reči i iskaza unutar teksta. Jedino takvim dubokim, detaljnim pristupom može se izbeći upadanje u mnoge od zamki tekstova nastalih u davnoj prošlosti, čija naracija ne odgovara onome na što je navikao naš moderni um, u velikoj meri odsečen od simboličke prirode nesvesnog i koji, takav, očekuje vrlo jasne poruke i apsolutno logičan splet značenja i okolnosti.

Zato se potraga za biserima mudrosti koji svetlucaju među koricama ovog dela koje je u vašim rukama, promišljanje samo jednog stiha može pretvoriti u izuzetno kompleksan i zahtevan poduhvat koji iziskuje puno vremena i posvećenosti, ne bi li svi pojedinačni elementi u pravom trenutku došli na svoje mesto i načinili mozaički klik - sklad. Zato ne treba da čudi to što se pun obim Zohara prostira na čak 23 toma istinski velelepne sadržine.

Inače, tek je dvadesetih godina XX veka postavljena osnova na kojoj je moglo biti građeno obimnije i dublje razumevanje jevrejskog misticizma, onda kada je na svetlo dana došlo delo Jehude Ašlaga (יעוזה אשlag). On je priredio prvi kompletni prevod Zohara sa aramejskog na hebrejski jezik, uključujući i određen broj komentara na delo koji su nastajali kroz dugi niz vekova i koji su od velikog značaja za shvatanje Zohara kao celine. Time je učinio da se premoste dotadašnje nemogućnosti da se tačno protumače mnogi delovi na aramejskom jeziku, koji su često loše prevedeni, a posebno u slučaju s drugih na treće jezike. Zato hasidskog rabina Ašlaga zovemo i *Gospodarem merdevina* (*Ba'al Ha'Sulam*, בעל הסולם), jer nas je uspeo do novih visina.

Kako je Zohar dugo bio nepristupačan širem krugu ljudi, jer se za njega interesovala vrlo specifična čitalačka publika, i imajući u vidu da mu u početku nije pridavano dovoljno potrebne pažnje, iznenađujuće je to što od srednjeg veka pa nadalje nijedno drugo delo nije ostavilo tako poseban, snažan i prepoznatljiv pečat na jevrejsku misao i verska uverenja, kao što je to učinila ova *knjiga sjaja*. Donela je sasvim novo i mnogo dublje mistično razumevanje jevrejske religije, a time je otpočela i nova epoha u shvatanju dometa i ciljeva judaizma. Zato se prirodno i s pravom Zohar može svrstati skoro pa u isti rang s najvećim kanonskim delima, jer je samo u periodu od XV do XVIII veka

obeležio literaturu Jevreja. Tako širokim uticajem postaje gotovo pa nadopuna "Bibliji" i "Talmudu", ozbiljno proširujući ono što je тамо kao osnova dato, putem jednog drugačijeg, nadograđenog nivoa verske svesti, koja se ne može uporediti ni sa čim sličnim u dotadašnjoj istoriji. Duhovna renesansa primarne grane Avramskog monoteizma, možda je najpribližnije reći.

Tako Zohar, kao upečatljivi izuzetak od pravila, po svojoj formi nikako nije jedno kompaktno delo, već se sastoji iz mnoštva poglavja u kojima se tumače različiti delovi Biblije. Glavninu čine delovi "Tore" (תורה), odnosno Mojsijevog petoknjižja, raspoređeni po specifičnim segmentima.

Neki od njih su:

מדרש הנעלם

Midraš Ha'Ne'elam

"**Tajni Midraš**"

סתרי תורה

Sitre Tora

"**Tajne Tore**"

אדרא רבא

Idra raba

"**Velika skupština**"

אדרא זוטה

Idra zuta

"**Mala skupština**"

רעה מהימנה

Raja mehemna

"**Verni pastir**"

U "**Tajnom Midrašu**" do određene mere govorи se i o samom autoru Zohara, Šimonu bar Johaju, kao i o njegovom krugu najbliskijih ljudi, koji ponajviše diskutuju o sudbini ljudske duše pre i nakon iskustva telesne smrti. "**Tajni Midraš**" pisan je bogatom i specifičnom filozofskom terminologijom, ali samo delimično na hebrejskom jeziku, što je osnovni razlog zašto se on smatra delom Zohara koji je verovatno među poslednjima napisan. Za to, ipak, nema definitivnih dokaza, do pretpostavki. S druge strane, "**Tajne Tore**" nudi svojevrsni prelaz s filozofsko-eshatološkog pristupa, ka mističnoj egzegezi. Potom "**Velika skupština**" daje predstavu Božanskog, iskazanog kroz ideju o *Prvom čoveku*, dok istu tu temu Šimon bar Johaj po drugi put razmatra u monologu uoči časa svoje smrti, o čemu je vrlo detaljan zapis dat u segmentu pod nazivom "**Mala skupština**". Tu možemo naći i delove koji se tiču pojedinih proročanstava u vezi sa svetom, ali i dušom. U delu "**Verni pastir**" čitamo o skrivenim idejama koje stoje iza koncepta o Božijim zapovestima, kojih je

613 (*tarlag micvot* תַּרְלָג מִצְוֹת) i na kojima se citava jevrejska vera temelji.

Pobrojane celine, koje nisu nužno povezane, čine Zohar heterogenim delom po sadržini, što na još jednom nivou zahteva punu pažnju i strpljenje čitalaca, ukoliko žele da punim jedrima plove kroz njegove snažne mistične talase, koji često prete da potope lađu ukoliko se ne povinuju strujama koje je nose.

Zbog toga mistike s punim pravom, i iz valjanih razloga, možemo smatrati aristokratijom misli, jer je *kabalizam* kao pravac razmišljanja uspeo u nečemu u čemu ni jedan drugi pravac dubljeg promišljanja nije - da poveže naš lični unutrašnji svet s univerzalnim elementarnim porivima, koji kao utisnuti obrasci postoje u srži svakog čoveka. U kabalizmu nema mesta za gledanje s kakvim prezriom na tu primitivnu stranu ljudskog bića, gde se smrtni boje života, a još više imanentne smrti koja vreba i čeka svoj čas da volšebno triumfuje. Nasuprot tome, klasična filozofija predugo je ignorisala strahove. One iz čije se substance grade mitovi, a okreću leđa toj duboko potisnutoj, zamračenoj dimenziji ljudskog bića i života. Tu našu nepravedno i lakomisleno odgurnutu stranu sada već prepoznajemo i kao presudno formativnu, jer će nas tokom ranog perioda života oblikovati i odrediti nam tajnu šifru, tajnu za nas same, kako ćemo kao pojedinci reagovati na lepe momente, a kako na teške periode života. Kada bismo taj deo sebe bolje poznavali, on bi nam se odužio poukama za napredak i usavršavanje. Ovako, kao kolektiv, ljudska civilizacija, plaćamo preveliki danak ignorisanju tog dela sopstvenog postojanja, što nam se vraća gubljenjem veze sa životom koji tvorimo i proživljavamo.

Jasan primer u kojem možemo predočiti raskol filozofa i kabalista u gledanju na svet i interakcije u njemu, jeste ideja o postojanju zla. Onog zla koje se očito manifestuje na fizičkom planu na kome boravimo. Tako se možemo uveriti da filozof često teži da postojanje te sile okarakteriše kao ne narочito važnu, tačnije smatrajući zlo nepostojećim, samo idejom izvedenom iz koncepta o slobodi, čija se izvorna pogonska snaga nalazi u svojevrsnom mitu. S druge strane, kabalista zlo vidi kao jedan od najvećih, gorućih problema u biću društva kao mnoštva, ali istovremeno i individue. I ono neprekidno zaokuplja pažnju kabaliste. On ga vidi kao svuda i uvek prisutno, sposobno da jedino iz epohe u epohu menja svoje obliče, u skladu s duhom vremena u kome se ispoljava. Kabalista ne pokušava da ospori njegovo postojanje i prisustvo, već naprotiv - nastoji da prodre u mračne dubine, uspostavljajući vezu između sopstvenih nastojanja i svih konkretnih manifestacija jevrejskog života u kojima se određeni strahovi očituju.

Dokaz u prilog ovoj tvrdnji nalazimo u krunskoj ideji o jevrejskom *spasitelju*. Onom koga onda s

pravom možemo nazvati i *vrhunskim kabalistom* i za koga verujemo da će svojim dolaskom i delovanjem razrešiti sve probleme ovog sveta. To će biti i jedan od jasnih znakova, između ostalih, da je to on - Mesija (*Mešijah*, מֶשִׁיחָה).

Naznake njegove sudsbine i misije koja ga direktno određuje kao takvog, možemo videti u biblijskoj "Knjizi proroka Isajije" (Sefer Ješajahu, סֵפֶר יְשַׁעְיָהוּ), kada o Mesiji govori u stihu 53-9:

ויתן את רשעים קברו ואת עשר במתיו
על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו

*Vajiten et rešaim kivro ve'et asir be'motav
al lo hamas asa ve'lo mirma be'piv*

*Odrediše Mu grob sa zločincima, ali na smrti bi s
bogatim,
jer ne učini nepravdu, niti se nađe prevara u
ustima Njegovim.*

Ovde Isajija na najdirektniji način predočava sâmu suštinu ideje o spasitelju. Da on mora doći iz najnižih slojeva; da će njegov grob biti među zločincima... Biće grešan. Smrtan. Mesija će biti čovek! Kao svako od nas. On će iznutra biti *dobar*, ali će njegovo ruho biti *zlo*, jer pomazanikov zadatak je strašan. On mora sići do dna, do najtamnijih dubina ljudske materijalne **Ijuštute**, u njen najcrnji mrak, da tamo pronađe i otud oslo-

bodi božansku iskru svetlosti! Mesija, dakle, mora sići kao grešnik do *carstva nečistote* i tamo ga raščiniti, preoblikovati. Ali da bi u tome uspeo on će se zaodenuti ruhom *zla*, jer jedino tako neće skrenuti pažnju na sebe silama koje je došao da razreši.

Odmah potom, mesija će se *vinuti na presto čoveka...*

To bi ujedno bio i poslednji čin mističnog *tikun olam-a* (חיקון עולם), odnosno *svete reparacije sveta*, neophodne ne bi li se ponovo uspostavio ekvilibrijum *slivanja stvaralačke sile ka materiji*. *Slivanja* koje je trenutno ometeno *razbijenim posudama* (*ševirat ha'kelim*, שבירת הכלים), čija je primarna funkcija bila da prime izvornu stvaralačku potenciju i usmere dalje njen pravilan tok. Sve do čina te metafizičke obnove *razbijene posude* će nepravilno prolivati silu koju primaju iz izvorišta i isto tako dalje formirati nepravilne energetske tokove, koji uzročno-posledično čine sve dublje probleme u potonjem planu stvaranja, na putu ka poslednjoj instanci - materijalnoj ravni.

Zato je sada poslednji trenutak kada moramo razotkriti reči kojima ovaj predgovor otpočinje i time zatvoriti krug potrage za razrešenjem u tekstu koji je pred vama i čeka da bude primljen:

יוצר אור ובורא חש

עשה שלום ובורא רע

אני יהוה עשה כל אלה

Jocer or u'bore hošeha; Ose šalom u'bore ra'a;

Ani Adonaj ose kal ele

*Koji pravim svetlost i stvaram mrak; Gradim mir
i stvaram zlo; Ja, Ha'Šem, činim sve to.*

Isaija 45:7

Sve potrebne informacije o prevodu i objavi knjige *Zohar*:

zohar.metaphysica.rs

Predgovor originalno objavljen:
arsmagine.com/zohar/

 METAPHYSICA

Zdravko Elez & Alexandar Lambros

Izraelsko-palestinski sukob za neupućene

Ukoliko se o ovom problemu obaveštavate iz vodećih međunarodnih medija^[1], kako ljudi i inače čine na uobičajenom površnom nivou koji diktira ritam svakodnevice, vi o toj zamršenoj političkoj situaciji sigurno imate predstavu kao o sukobu u kome jaki i agresivni Izraelci tlače nemoćne i nevine Palestince koji se bore za državu koju su im Jevreji oteli. Štaviše, o Izraelu ćete čuti kao o apartheidu državi.

Cinjenice su sledeće i svako može da ih proveri: U Izraelu živi oko milion i po Arapa, što će reći da je 20% izraelskih državljanina arapskog porekla. Oni u njemu uživaju apsolutno sva prava koja i Jevreji. Tačnije, Arapi u Izraelu uživaju građanska prava i lične slobode kakve ne postoje nigde u čitavom arapskom svetu. Drugim rečima, najslobodniji Arapi žive u Izraelu.^[2] Izraelski Arapi mogu da glasaju, budu birani u parlament, drže imovinu i vode biznis bez ikakvih ograničenja. Sudija koji je bivšeg izraelskog predsednika Moše Kacava poslao u zatvor zbog silovanja bio je Arapin (palestinski hrišćanin) dok se u mnogim arapskim zemljama za silovanje kažnjava žrtva a ne počinilac a često žrtvu zbog „ukaljane časti“ ubije neko od bliže porodice. Najmlađi izraelski ambasador u istoriji je Reda Mansur (druz po veroispovesti, jedan oblik islama sa elementima gnostičkih i neoplatonskih filozofija). Mis Izraela za 1999. godinu bila je Palestinka Rana Raslan. Gde u arapskom svetu žena može da slobodno prošeta u kupaćem kostimu ispred sevajućih bliceva? (Odgovarajući na optužbe islamista za širenje nemoala, sebe je opisala kao „sekularnu muslimanku“).

Izrael je pluralistička, liberalna demokratija, i kad smo već kod toga, jedina takva država na Bliskom istoku. Nazvati je državom apartheid je ne samo laž i kleveta, već smisljena laž. Apartheid je politika stroge segregacije belačkog od nebelačkog stanovništva koji je na snazi bio u Južnoj Africi od 1948. do 1998. godine. Crnci nisu imali

pravo glasa, nisu mogli da obavljaju javne funkcije, nisu mogli čak ni da koriste iste toalete, žene nisu mogle da se udaju za belce. Možemo se pitati šta je sa Palestincima koji ne žive unutar Izraela? Nisu li oni izloženi neprestanim represalijama i maltretiranjima? Palestinci koji žive na takozvanim okupiranim teritorijama (pojas Gaze i Zapadna obala) ne nalaze se ni pod kakvom izraelskom upravom, već pod upravom svog političkog predstavnika, Hamasa. Tačno je, oni stoje u dugim redovima i izloženi su kontroli i proverama pri ulasku u Izrael, ali to je zbog toga što Hamas sopstveni narod regrutuje i šalje u samoubilačke bombaške misije unutar Izraela koje za cilj imaju ubijanje izraelskih građana. Svaka normalna država zaštitila bi svoje građane. Tačno je i da je Jerusalim prema Zapadnoj obali ograđen zidom, tačnije većim delom reč je o električnoj ogradi, ali on je podignut kako bi se spremio upad terorista (uzgred, šta je sa zidom koji je podignut duž granice SAD i Meksika?). I mera se pokazala delotvornom. Od 2002. kada je u palestinskim samoubilačkim napadima u izraelskim autobusima, restoranima i na ulicama ubijeno 220 ljudi, do 2008. broj žrtava palestinskih samoubilačkih napada sveden je praktično na nulu. Za razliku od ovih nasumičnih terorističkih napada čiji je cilj ubijanje što većeg broja civila, izraelski napadi su striktno kontrolisani i ograničeni i, lokalnom palestinskom stanovništvu najavljeni, s upozorenjem koji će ciljevi i kada biti gadani.

Palestinski bombaši samoubice nisu rodoljubi koji se iz očaja zbog tlačenja i neslobode ubijaju u herojskom činu pobune i borbe za slobodu. Oni su islamisti koji nevernike ubijaju zbog džihada a sebi obezbeđuju direktnu propusnicu za raj. Samoubilački bombaški napad je sumanuti čin koji u sebi kombinuje islamski kult smrti i islamski antisemitizam. On predstavlja ne borbu za slobodu već borbu (džihad) za islam i njegovo širenje u kom počinilac postaje „mučenik“ za veru.^[3]

Suština izraelsko-palestinskog sukoba nije nespremnost Izraela na ustupke (iskustvo pokazuje da svaki ustupak bude dočekan novim zahtevima za ustupke) već palestinski, i uopšte muslimanski, antisemitizam indukovani islamom. Ne radi se o stvaranju palestinske države koju su Izraelci spremni da priznaju, već o uništenju jevrejske. U

osnivačkoj povelji Hamasa, političkog predstavnika Palestinaca, eksplisitno stoji da mir sa Izraelem nije moguć.^[4] I ne samo to, već i da je svakom drugom zabranjeno da o njemu pregovara. Kako onda zamišljate te mirovne pregovore? I zašto se i dalje uporno pretvaramo da je problem u Izraelu, koji kao jedina napredna i demokratska zemlja u tom regionu nema ama baš nikakav interes da bude u neprestanom ratu sa svojim ekstremno neprijateljskim okruženjem, a ne u Palestincima? Zahvaljujući internetu u mogućnosti smo da pratimo arapske TV stanice na kojima se neprestano hvali Holokaust i demonizuju Jevreja na način koji bi bio savršeno nezamisliv u bilo kojoj civilizovanoj zemlji. Na tim kanalima slušamo arapsku decu kako Jevreje nazivaju majmuna i svinjama, a stariji im govore kako je najbolje što u životu mogu da postignu da poginu slavnom i mučeničkom smrću ubijajući Jevreje. U knjizi „Bog koji mrzi“, Vafa Sultan, osvrće se i na islamski antizemitzam koji se muslimanskoj deci usaćuje od malena, kao deo vaspitanja – „Jevrejin mora da je reč koju muslimanska deca najčešće čuju pre svoje desete godine. Ujedno to je i jedna od najtežih reči koju čuju, jer u njihovoј maštiji sažima vizije ubijanja, izopačenosti, laži i pokvarjenosti. Kada se dve osobe svađaju, jedna drugu nazivaju Jevrejinom. Kada musliman želi da izrazi prezir prema nekoj osobi, nazvaće je Jevrejinom. Kada neko nekoga želi da opiše kao ružnog, reći će da izgleda kao Jevrejin. Jevreje držimo odgovornim za vojne poraze, ekonomsku zaostalost i tehnološku zavisnost. Verujemo da Jevreji kontrolišu svet, da čitav svet igra kako oni sviraju i da, sledstveno tome, čitav svet želi da nas se reši.“ (Dalje u knjizi govori o tome kako su joj bile potrebne godine života u Americi da izleči antisemitizam kojim je kao dete u Siriji, bila zadovljena).

Zapadni mediji neprestano ponavljaju laž o nekakvoj okupaciji arapske države Palestine koja je na Bliskom istoku započeta 1948. godine, osnivanjem države Izrael. Činjenica je da tada (a ni ikada ranije) nije postojala država Palestina. Kao ni Jordan, Liban, Sirija i Irak. Bliski istok je vekovima (1553-1922) bio deo Otomanske carevine (a Arapi se na tim prostorima pojavljuju tek nakon vojnih pohoda počev od polovine sedmog veka). Teritorija poznata kao Palestinski mandat, nastala na ruševinama Turske carevine 1922. godine, nalazila se pod britanskom kontrolom. Britanci su obećali da od Palestinskog mandata naprave državu za Jevreje. Ali Winston Čerčil 1922. godine 80% Palestinskog mandata daje Arapima i ta je teritorija danas država Jordan čije stanovništvo većinski čine palestinski Arapi. Dakle, Jordan je već palestinska država, ako je to ono što Palestinci žele. Ujedinjene nacije 1948. godine ostatak od 20% Palestinskog mandata dele na dva dela – jeden za Arape, drugi za Jevreje. Šezdeset procenata

nove jevrejske države čini neplodna pustinja. Jevreji se bacaju na posao i pustaru pretvaraju u plodnu i naprednu državu. Isto su mogli uraditi i Palestinci, ali nisu. Novac arapskog sveta, umesto za napredak i razvoj, koristio se za bogaćenje pojedinaca i finansiranje terorizma. Da su Arapi bili spremni da prihvate 90% teritorije Palestinskog mandata, danas nikavog bliskoistočnog sukoba ne bi bilo.

Odmah po osnivanju i priznanju Izraela 1948. godine^[5], pet arapskih država – Jordan, Sirija, Egipt, Liban, Irak, vojno ga napadaju. Svaki stoti Jevrejin u tom ratu gine. Arapski napadi na Izrael ponavljaju se 1967. i 1973. Petnaest godina nakon prvog arapskog napada na Izrael 1948, obrazovana je Palestinska oslobođilačka organizacija. Gaza je u to vreme bila aneksirana od strane Egipta, a Zapadna obala od strane Jordana. PLO ne traži oslobođanje ovih oblasti, već uništenje Izraela. Takođe, nikada nije bilo nikavog pokreta ni ustanka u samom Jordanu gde Palestinci čine većinu, sa zahtevom da se stvari palestinska država. Dakle, ne radi se o stvaranju palestinske, već uništenju jevrejske države.

Jevreji su nedobrodošli u svim okolnim arapskim državama. Od 1948. godine iz desetak okolnih arapskih država etnički je očišćeno oko 850.000 Jevreja. Izrael ih je naselio u okviru svojih teritorija. Nikada nigde ne čujemo o tome. S druge strane preko milion Arapa odlučilo je da ostane u Izraelu i budu njegovi državljanici. I to uprkos ohrabrvanjima okolnih arapskih vlada da ga napuste dok izraelski problem ne bude „rešen“. Mahmud Abas 1976. godine u zvaničnom glasniku PLO-a u Bejrutu, „Falastin al-Tahavra“ piše – „Arapske vojske su ušle u Palestinu da bi zaštitile Palestince od cionističke tiranije, ali su ih umesto toga ostavile i primorale na emigraciju i ostavljanje domova, nametnuli im političku i ideološku blokadu i bacile ih u zatvore slične getoima u kojima su Jevreji istočne Evrope živeli“.

Palestincima je država nuđena i 1948. i 2000. Jevreji koji u tim oblastima žive u kontinuitetu dugom 3.700 godina imaju svako pravo na postojanje njihove države kao i bilo koja druga arapska država u susedstvu. Izrael je tek mrvica teritorije ogromnog bliskoistočnog prostranstva. Izrael je devetnaest puta manji od Kalifornije i samo nekoliko puta veći od grčkog ostrva Rodos. Okružen je sa 22 neprijateljski nastrojene islamske diktature koje su 640 puta veće od nje i imaju 60 puta više stanovnika. I većinu naftnih nalazišta sveta. Jevreja ima 13 miliona u svetu, Arapa 300 miliona (zajedno sa ostalom muslimanskom braćom čine brojku od 1.4 milijarde). A ipak je Izrael agresor, ekspanzionista i odgovoran za sve probleme arapskog sveta?

Izrael se 2000. godine povukao s juga Libana u koji je ušao kako bi se zaštitio od napada Hezbolah^[6] iz tih oblasti. Napadi su obnovljeni čim

se Izrael povukao i to raketama iranske proizvodnje. Povukao se iz Gaze 2005. godine nakon čega su odmah krenuli Hamasovi raketni napadi na Izrael.

Dakle, opet, ne radi se o palestinskoj državi, jer Palestinci već imaju jednu, a Izrael je spremam da im prizna i drugu. Ne radi se ni o ljudskim pravima jer izraelski Arapi slobodniji su nego bilo gde u arapskom svetu. Ne radi se ni o izbeglicama jer su ih arapske vlade pri poslednjem napadu na Izrael pozvala na napuštanje zemlje do navodnog „oslobodenja“ Palestine, što će reći, uništenja Izraela. I ta se agenda i dalje ne menja. Radi se o fanatičnoj muslimanskoj mržnji prema Jevrejima čiji su zatocenici Palestinci postali i koja je glavni uzrok njihove bede. Mržnji koja je deo njihovog identiteta. Ako su Palestinci nečije žrtve onda su žrtve svog fanatičnog islamskog rukovodstva.

Prosta istina je, mnogo puta izrečena ali slabo shvaćena – da Palestinci polože oružje sutra bi nastao mir. Da Izraelci polože oružje Izrael bi nestao, a sa njim i svi Jevreji u njemu.

Antisemitizam u Evropi ima dugu tradiciju zahvaljujući prevashodno katoličkoj crkvi. U Holokaustu je nestalo oko šest miliona Jevreja. Mnogi životi bi bili spašeni da je Jevreje imalo ko da primi i pruži im utočište. Ali nije bilo. Izrael mora da postoji jer Jevreji moraju da imaju državu koja će im garantovati bezbednost i sprečiti da se pokolj nad njima ponovi. Način na koji se evropski levičarski mediji odnose prema izraelsko-palestinskom sukobu samo potvrđuje neophodnost postojanja Izraela. Jer antisemitizam u Evropi, paradoksalno zdušno podržavan od levičara, dobija nove, islamističke dimenzije.

Veliki jerusalimski muftija, Amin al-Huseini, 1941. godine, sastao se sa Hitlerom (i drugim vodećim nacističkim liderima, kao što su Himler i Ribentrop).^[7] Jerusalimski muftija od Hitlera je tražio da pomogne „rešavanje jevrejskog problema u Palestini i drugim arapskim zemljama u skladu s arapskim interesima, istom metodom koja je uspostavljena u zemljama osovine“. Svi znamo koje je to metoda u pitanju. Hitler mu prilikom tog susreta potvrđuje da su Jevreji glavni nacistički neprijatelji, ali odbija muftijin zahtev za podrškom jer za to „nije pravi trenutak“. Muftija mu se zahvalio na simpatijama koje je oduvek pokazivao prema Arapima, posebno za palestinsku stvar, a koje je jasno izrazio u svojim govorima. Zatim je dodao da su Arapi prirodni prijatelji Nemačke jer imaju zajedničkog neprijatelja – Jevreje. Hitler mu je odgovorio da je Nemačka odlučna u beskompromisnom ratu protiv Jevreja. Da to prirodno podrazumeva i protivljenje jevrejskoj državi u Palestini. Da će Nemačka Arapima angažovanim u istoj borbi pružati pozitivnu i praktičnu pomoć, jer je nemački cilj uništenje jevrejskog elementa koji postoji u arapskoj sferi. Kad za to dođe trenutak

muftija će biti najautoritativniji glasnogovornik arapskog sveta.

Jugoslavija je 1945. godine tražila da se protiv muftije podigne optužnica za ratne zločine zbog njegove uloge u regrutovanju 20.000 muslimanskih dobrovoljaca za SS koji su učestvovali u ubijanju Jevreja u Hrvatskoj i Mađarskoj. Muftija je iz francuskog pritvora pobegao 1946. godine, ali je svoju borbu protiv Jevreja nastavio iz Kaira i kasnije Bejruta, sve do smrti 1974. godine.^[8]

U nedeljnoj propovedi u jerusalimskoj al-Aksa džamiji, leta 1997. Ikrim Sabri, muftija palestinskih vlasti, priziva Alaha da uništi Ameriku koju „kontrolišu cionistički Jevreji“, a zatim izjavljuje – „Alah će osvetiti, u ime svog Proroka, kolonističke naseljenike koji su potomci majmuna i svinja“.

Kada god se Izrael brani od terorizma na ulicama evropskih gradova mogu se videti levičari sa transparentima „Svi smo mi danas Hamas“ (pošto se prethodno uporno ignorisu stotine iranskih raketa ispaljenih iz Gaze na Izrael) što je isto kao da piše – „Svi smo mi nacisti“. Ti ljudi su jednostavno instrument Muslimanskog bratstva u njihovoj iracionalnoj mržnji prema Jevrejima. Oni su deo propagandne kampanje koja bi zapanjila i Gebelsa. Ništa se na Bliskom istoku neće promeniti sve dok Zapad ne skupi moralne snage i glasno i jasno imenuje problem – a on je muslimanska fanatična mržnja prema Jevrejima, propisana Kuronom i usadivana u mozgove malih muslimana, iz generacije u generaciju, od strane verskih fašista koji čine političko rukovodstvo Palestinaca i ostalih Arapa. Problem nije politički, već religijski, a Izrael danas je prva linija odbrane od nezaustavljenog islamofašizma.

Zapadnjačko povlađivanje i neprestano tetošenje Palestinaca, i uopšte Arapa, otkriva sav prikriveni evropski liberalni rasizam. Arapima je data blanko karta za varvarizam dok se Izraelu steže omča oko vrata uskraćivanjem legitimnog prava na odbranu. Zapad time, zapravo, otkriva da ne veruje u njihovu sposobnost emancipacije i civilizovanog ponašanja. Inače bi iste standarde odgovornosti i civilizovanog ponašanja primenjivao i na njih kao što ih primenjuje u odnosu na sve ostale. Ali to nije slučaj. Umesto toga Zapad neprestano povlađuje jednoj sumanutoj i krvavoj ideologiji i njenim ubilački agresivnim zastupnicima. Ako to nije rasizam, onda šta jeste?

Miru na Bliskom istoku, a i u dobrom delu sveta, možemo se nadati jedino ako Zapad odbaci svoj latentni rasizam u odnosu na Arape i ostali muslimanski svet, a koji se tako očigledno ogleda u uverenju da nisu sposobni da dostignu civilizacijske standarde 21. veka, i učini im ogromnu uslugu koja će se sastojati od toga da im se otvoreno, jasno i glasno saopšti da je vreme da odbace svoju infantilnu, divljačku ideologiju koja

se više neće tolerisati ni pod kakvim izgovorima, uključujući i one liberalno rasističke.

[1] Na zapadu u anti-izraelskoj propagandi prednjače norveški i švedski mediji (u Britaniji list *Guardian*). Stepen neobjektivnosti norveških i švedskih medija u jednom od svojih klipova Kondel s pravom naziva „skoro islamski antisemitskim“. U februaru 2013. nepoznati napadač pokušao je atentan na danskog istoričara i novinara Larsa Hegedarda, urednika *Dispatch International*. Mnogi svetski mediji izvestili su o tome nazivajući Hegedarda u svojim izveštajima „kritičarem islama“ ili „prominentnim kritičarem silama“. Švedski mediji su ga uporno nazivali „neprijateljem islama“ i „rasistom“. Hedegard je odlučio da švedske medije tuži za klevetu.

[2] 82% izraelskih Arapa radije bi bili državljeni Izraela nego bilo koje arapske zemlje, podatak uzet iz studije „Patriotism and National Security“ koju je sproveo *Institute for Policy and Strategy, Louder School of Government, Diplomacy and Strategy* 2006.

[3] Džihad se odnosi na ceo svet koji još uvek nije pod muslimanskom vlašću, ali posebno na one njegove delove koji su nekad bili pod muslimanskom vlašću. To je slučaj sa Izraelem. Ali ne samo. Turski premijer Redžep Tajip Erdogan u julu 2012. izjavio je da mu je biću lider bosanskih muslimana, Alija Izetbegović, „pred smrt ostavio u amanet Bosnu“ rekavši mu da je Bosna „ostavšina Osmanlija“. Takođe izjavljuje da bi turska vojska bila u obavezi da pomogne Albancima u stvaranju Velike Albanije.

[4] Izrael će postojati dok ga islam ne bude zbrisao, baš kao što je zbrisao i one pre Izraela – iz povelje Hamasa. U povelji se traži „oslobađanje Palestine od Jordana do mora“, u prevodu uništenje Izraela.

[5] Iste godine, osnivač Muslimanskog bratstva, Hasan al-Bana, izjavljuje – „Ako zaista dođe do stvaranja jevrejske države, Arapi će Jevreje, koji među njima žive, podaviti u moru“.

[6] Hezbolah – partija boga. Osnivač i vođa ove „partije boga“, Hasan Nazralah, o Jevrejima govori kao o „kanceru koji se svakog trenutka može proširiti, a rešenje izraelsko-palestinskog sukoba vidi „isključivo u nestanku Izraela“ za koji kaže da je dobar samo „zbog toga što su se Jevreji u njemu okupili na jednom mestu tako da ne moraju da ih gajaju širom sveta“.

[7] Obaveza nošenja žutih platnenih oznaka (ili drugih sličnih detalja u svrhu razlikovanja nemuslimana, kao što su pojasevi, pokrivala za glavu ili lanci) uvedena je u devetom veku u Bagdadskom kalifatu (deveti vek je, inače, čuveni „zlatni vek“ islama) za Jevreje i hrišćane. Odatile se proširio u srednjevekovnu Evropu, gde se, prirodno, odnosio samo na Jevreje. I Hindusi u Indiji pod muslimanskom vlašću morali su nositi oznake za raspoznavanje. Ta praksa obnovljena je u Avganistanu pod talibanskom vlašću.

[8] Porodica Huseini nastavila je da igra važnu ulogu u palestinskom političkom životu. Fajsan Huseini, čiji je otac bio nećak velikog jerusalimskog muftije, do svoje smrti 2001. smatran je za jednog od vodećih glasnogovornika na teritorijama.

Fotografije: Rojters
18. maja 2021.

Snežana Miletic

Mile Isakov: Nema više s kim čovek da pije, ni da se keri. Nema ljudi.

Boem, revolucionar, novinar pre svega, napisao je knjigu ingenioznog naslova "Pijani smo bili bolji", koja izlazi ovih dana. Voleće je oni koji razumeju perfekat u kojem je kafana, a ne istorija, bila čudesna učiteljica života. Posle hedonizma i renesanse, usledilo je otrežnjenje u vidu "političkog kupleraja iz kojeg se ne izlazi nevin", kaže Isakov i dodaje: "Savest mi je čista, ali ne sasvim mirna, jer su u mojoj smeni izneverena sva obećanja i očekivanja. Pored mene živog. Za to nema opravdanja".

Foto: 021.rs

"Dođe čovek tako u neke godine, a nije mu se dolazilo. Ali kad je već tu, mora nešto da uradi sa sobom, jer niko drugi neće. Kome treba veteran SKOJ-a, onemoćali buntovnik i revolucionar, bećar i boem, bekrija i pijanac, kockar, višestruki pušač, zavodenji zavodnik, magistar jugoslovenskih književnosti, novinar, političar, ambasador, publicista koji živi od uspomena, po receptu Karlosa Ruisa Safona, koji je u jednoj od svojih knjiga zapisao: 'Čuvaj svoje snove, nikad se ne zna kad će ti ponovo zatrebati'".

Ove reči ispisane na koricama nove knjige Mileta Isakova, ingenioznog naslova "Pijani smo bili bolji", koja će se ovih dana pojaviti pred čitaocima - a moći će da se kupi u svim "Univeresport" objektima, najbolji su uvod za ovo štivo koje pretresa ne samo jednu - duhom - raskošno bogatu geografiju, već i celo jedno upokojeno vreme koje je vrcalo od kozera, tih "primenjenih umetnika razgovora", u kojem se duh kerio uz lepog Jovicu i tambure od Silbaša preko Dernjija i Bačke Palanke preko "Drezveja", "Orača" i "Keca", pa sve do prozora u Zmaj Jovinoj ulici, sa kojeg se formirao duh Nezavisnog društva no-

vinara Vojvodine, prvog takvog udruženja na prostoru bivše Jugoslavije, koje je inicirao upravo autor knjige "Pijani smo bili bolji".

A imalo se tada i sa kim, i protiv koga. Takvo je bilo vreme. Vreme srećnih ljudi koji su imali priliku da otkrivaju novi svet koji je rastao sa njima. Otkrivali su slobodu i osvajali je, verovali su u druge i u sebe. Bili su duhoviti, radosni, šarmantniji. Umeli su da piju, ponekad i da se trezne, da zavode, viteški da se potuku, džentlmenski da podnesu poraz. Moneta za život bila je strast.

Moglo se to u društvu Šerbedžijine glembajevske boemštine, Berčekove sremačko-beogradske nadobudnosti, Bogdana Diklića koji posred scene SNP-a vara smrt, sve to u odsustvu Arsena - kako koga, koji bi do Dedić bio, onda u prisustvu mitskog novosadskog ugostitelja Bate Pežoa, kafanskog vernika Pere Božovića, Envera Petrovića koji s kerom zbori srpskim jezikom, poštujuci njegov identitet, uprkos komšijama koje ga podozrivogledaju, kokakoličara Stanka Crnobrnju, nežnepoeme o mladalačkoj ljubavi zvanoj Neda Arnerić, uz neuništivi duh starog splitskog vuka Smoje, koji je svojim punim morskim plućima upijao ravničarske hedonističke navike inspirativnog vojvođanskog pijančenja, onda i uz Miku Antića, Miru Banjac, Atilu Balaža, Đordja Balaševića, Cecu Bojković, Nenadu Bjeković, Neletu Karajlića, Mirku Čanadanovića, Slavu Hadžića, ali i Moamera Gadafija! I Dodu i Dušanku...

A onda je došlo vreme nove bogobojažljivosti u kojoj je novac postao jedini opijum, jedina moneta za sve, i za ljubav, i mržnju, i za život, pa i za samu smrt. Kako je počelo trežnjenje, šta je označilo početak kraja "kerenja", ko su bile njegove istaknute perjanice u Novom Sadu, ali i u Jugoslaviji, sve je to stalo u ovo najličnije autorovo otrežnjenje, u njegov lični obračun sa samim sobom. O svojoj novoj knjizi, ali i ovoj našoj "situaciji koja se zabrinula", kad već mi nismo dorasli da se zabrinemo za nju, Mile Isakov govorio je u intervjuu za 021.

Pijani smo bili bolji. Perfekat. Šta nas je otreznilo? Zar ne bi bilo bolje i dalje biti "štok" da ne, pijan, nego star? Kako je "kerenje" zapravo prestalo, ima li taj trenutak ikakve veze sa baba Julkinim "Ne mešaj se sa pomijama da te svinje ne pojedu"? Ili je to zato što je došlo neko novo vreme, vreme nove bogobojažljivosti, koju pominjete?

Svakako da je bolje biti pijan nego star, to sad već pouzdano znam, ali za pravo pijanstvo treba imati i pravo društvo. Nema više sa kime čovek ni da pije, niti da se keri. Nema ljudi.

Kafana je vrhovna kulturna institucija. To ne kažete samo vi u knjizi, govor i Dušan Kovačević, Rade Šerbedžija, govorio je i Bata Stojković i mnoga druga šank pera vrha srps-

skog glumišta. Bila je pozorišta kad pozorišta nije bilo, javni servis kad nije bilo TV, internet kad nije bilo kompjutera. Bila je hram slobode u kojem su i kukavice, kad cugnu, bile slobodne. Danas, navodno, ima pozorišta, ima i javnog servisa, ima i interneta i kompjutera, samo nema kafane. Danas je tu priličan tajac.

Iz istog razloga nema više ni pravih bircuza. Duh kafane čine ljudi, a kad nema ljudi nema ni kafane. Ima, doduše, mnogo restorana u koje se ide da se bolje ili lošije jede, ali preko zalogaja se ne može mnogo pričati. Nekad se u kafani jelo samo zato da bi se moglo više popiti, a to je bilo važno da bi druženje duže potrajal i bilo kreativnije.

Pišući ovu knjigu o druženju sa toliko mnogo ljudi, danima i noćima, najčešće po kafanama, i sam sam se zapitao kako sam sve to postizavao. Ko me manje poznaje, kad sve to vidi, neće moći da se otme utisku da taj čovek ništa drugo nije radio.

Na sreću ima dosta dokaza i svedoka o tome šta sam sve napravio, pa ne moram da se pravdam, naprotiv, mogu čak da tvrdim da su to, da su druženje u kafanama i posao, dve komplementarne stvari, koje se dopunjavaju i međusobno inspiruju. Posle svakog dobro obavljenog posla, još u stvaralačkom zanosu, zajedno sa ljudima koji su tome doprineli, odlazio bih u kafanu da to i proslavimo.

A onda, inspirisani tim druženjem, sa novom energijom i gomilom novih ideja nastalih u tom pijanstvu, sutra sa još većom motivacijom i entuzijazmom započinjali rad na njihovom ostvarenju, kako bismo opet imali šta da proslavljamo. Dakle, jedno drugo je podsticalo, a ne ometalo, kao što bi se na prvu loptu moglo pomisliti.

Koja je uopšte uloga lepog Jovice, a koja "Keca", "Orača" i "Drezveja" u ulasku u "politički kupleraj iz kojeg se ne može izaći nevin", iz kojeg nema povratka na slobodnu teritoriju? Šta je u tom kontekstu značio "Bermudski trougao" Deronje-Silbaš-Bačka Palanka. I gde sviraše ti Cigani što daju pare gostu da ih časti?!

I Cigani su bili deo društva, pajtaši koji su doprinisili da i emocije dobiju svoje mesto, jer nema nikakvog slavlja, pa ni uspešnog ostvarenja, u poslu bez emocija. U kreativnom smislu emocije su izuzetno važne i dragocene, ali u politici nikako nisu dobar saveznik.

Naprotiv, nepoželjne su, ne sme ih uopšte biti, jer u politici su važni samo goli interesi, lični, grupni, partijski, a nažalost vro retko i opštedruštveni. Zbog toga ni moj politički angažman nije bio najpametniji izbor, niti naročito uspešan, jer je bio isprovociran i opterećen emocijama. Savest mi je, doduše, čista, ali ne sasvim mirna, jer su u mojoj smeni izneverena sva obe-

ćanja i očekivanja. Pored mene živog. Za to nema opravdanja.

Šta sa ove distance kažete: mogu li političari biti ljudi? Šta kažete na mišljenje da su od ovih aktuelnih amatera što su doktorirali našu prošlost gori bili samo njihovi prethodnici, jer su svojim delanjem napravili - bojimo se – dugoročni PR sadašnjoj vlast

Iz svega što sam već rekao, a i napisao u knjizi, proizilazi moj sud da ne mogu. Moderni političari mo-raju se odreći svega što je ljudsko da bi bili uspešni u tom prljavom poslu. Onaj koji bi da ostane čisto biće, bio bi nateran da se umelja, bio bi odbačen kao strano telo, kao nepoželjan svedok. Otud toliko preletača.

I nisu oni prethodni bili gori od ovih danas, naprotiv ovi su ipak gori, ali smo mi koji smo bili najodgovorniji što je propuštena jedna veličanstvena prilika, tačnije, krivi smo što su se najgori povampirili i vratili na vlast.

Razočarni ste Tadićem, iznenadjujuće oštiri prema Đindiću – niko tako otvoreno nije govorio o njegovom često šokantnom pragmatizmu, citirate i njegovu tezu o Čanku kao obrnutom Šešelju, Čanku koji vas je takođe razočarao, kažete. U svemu tome jedan vas nacionalista - Vuk Drašković - vas reformistu, ateistu, vojvodistu sa Sremom u duši, iako rođenom u Zemunu, šalje u Izrael. Ma ta je politika stvarno čudesna gramatika matematike!

Ma nije to uopšte toliko komplikovano, naprotiv, vrlo je jednostavno, što je i narod definisao izrekom: "Daj čoveku vlast da vidiš kakav je". Poznato je da su ljudi kvarljiva roba, a politika, naročito vlast, kvari najviše.

Je li u vojvodanskom čoveku ostalo još one ležernosti koja mu, kako kažete, daje privilegiju da ne bude stalno nadrndan, "da ne jebe majku svima", nego da samo "samozadovoljno podjebackava"?

To je i za mene zagonetka. Na momente mi se čini da je ipak sačuvan taj mentalitet ironičnog podprcavanja, a ponekad, bogami, da ništa više nije ostalo ni od Vojvodine, a kamoli od njene superiorno nonšalantne zajebancije.

Na primer, ne mogu sad da se setim ni jednog novog, savremenog vica u tom stilu. Sve koje znam i smejam im se kad god, stari su više decenija. A kad nema viceva, znak je da smo u dubokom kanalu.

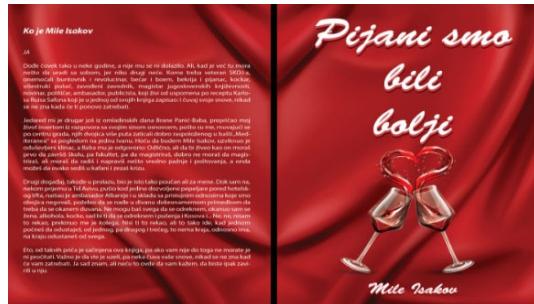
Vreme kozerstva je vreme davno prošlo. Nema više "primjenjenih umetnika razgovora", kako zovete majstore usmene reči. Zašto: nema obrazovanih, nema hrabrosti, nema kafane? U čemu je štos? Da li tog žara i entuzijazma nema jer ne verujemo više ni sami sebi, ili pak zato što samo sami sebe zanimamo?

Život je postao biznis, posao, a ne zadovoljstvo. Živiš da bi preživeo, a ne uživao u životu. A u biznisu niko nikome ne veruje, nego pošteno, pa ko koga zajebe.

"Situacija je zabrinuta", rečenica nastala usred lost in translation situacije koju je izgovorio Ramuš Haradinaj, odlična je dijagnoza vremena u kojem živimo. Mi prosto nismo dorasli situaciji i ona je s pravom uz nemirena i zabrinuta za nas. Kako se razrešava vreme koje nije opijeno ni vinom, ni poezijom, ni švaleracijom, vreme u kojem nas savetuju "Verujte našim očima"!

Da, to mi je omiljena floskula, nastala lapsusom Haradinaja na njegovom rogobatnom srpskom jeziku. Želeći da kaže kako je situacija zabrinjavajuća, on je pred kamerama rekao kako je situacija zabrinuta, što se meni učinilo mnogo preciznijom definicijom stanja u Srbiji i čitavom regionu od bilo koje filozofske mudrosti. Pošto smo mi apsolutno nerazumni i neodgovorni, pa nismo zabrinuti zbog situacije, ona se zabrinula za nas.

To vreme se može razrešiti samo revolucijom, ali ljudi danas i ovde ni ne znaju šta je to. To je izraz koji ni ne postoji u savremenom – takozvanom – politički korektnom govoru. A to je novogovor koji nam se nameće i koji samo korektno zveči.

Krijete se od korone u Rakovcu, ili je to neka vaša izborna distopija? Jedino pozitivno što je ovaj koronarni šok down ljudima doneo je hodanje, makar i prinudno: hoda se svuda, pa i po Fruškoj u velikom broju - a zna se kad nas je najviše bilo po šumama i gorama! Ima li nade, ili je to puko bulažnjenje? Kažete i da se posle korone ništa neće promeniti, da će sve biti istije nego što je bilo. Ako bude tako, onda smo sve ovo zasluzili, i sadašnju vlast, i pandemiju!

Upravo tako, apsolutno smo mi zasluzili ovu i ovaku vlast, a čitav svet ovu pandemiju, koja je samo mala osveta prirode za sve što su joj ljudi vekovima štetočinski radili.

Ima li nade? Ne znam. Ja je imam, ali je ne vidi, čak ni ne nazirem. Znači neće skoro, ali ipak mora je biti ako želimo da ostanemo ljudi. Ne samo da opstanemo kao vrsta, nego da ostanemo ljudska bića.

Miljenko Jergović

Finci se bos kreće po oštici sablje i ostaje neozlijeden

Čovjeka blagoslovljenog mnoštvom talenta od propasti spasit će samo unutarnja asketska strogost, okolnost da se sretno uda ili oženi ili velika životna nesreća, najbolje rat i progonstvo

Predrag Finci od ljudi je blagoslovljenih proletstvom višebrojnih talenata. Takvi se, gotovo u pravilu, ni u što ne razviju i za sobom umjesto djela ostave samo kavansku priču i legendu o tome što su sve mogli biti. A nisu to postali jer se nisu mogli odlučiti, nisu bili uporni i strpljivi, te su računali da će ih debakl jednog njihova talenta, izazvan aristokratskim nedostatkom volje i unutrašnjega razloga za bavljenje bilo čime, voditi samo ka drugom talentu. Ono na što, međutim, nisu računali jest da je život kratak i da u životu ne ostaje vremena za čerdanje jednog po jednog njihova talenta. Čovjeka blagoslovljenog mnoštvom talenta od propasti spasit će samo unutarnja asketska strogost, okolnost da se sretno uda ili oženi ili velika životna nesreća, najbolje rat i progonstvo. Fincija je, s njegovim talentima, koješta spašavalio, ali najviše, ipak, činjenica da već gotovo trideset godina živi kao prognanik iz svoga svijeta i jezika. Da nije toga, njegovo djelo danas bi bilo svedenije, barem upola tanje u knjiško-regalskom smislu. I bilo bi specijalistički, stilski i žanrovski fokusirano. Da je ostao u Sarajevu, da nije bilo rata u Jugoslaviji i da se njegov grad nije našao u opsadi koja će ga, uza sve ostalo, i dubinski transformirati, Predrag Finci danas bi bio umirovljeni profesor estetike na Katedri za filozofiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Vjerljivo mu ne bi na um padalo da bude išta drugo, kao što mu ni njegov društveni položaj ne bi dopuštao da bude, recimo, pjesnik, prozaist ili eseijist, na način Danijela Dragojevića... Ali koji su to talenti ovoga čovjeka? Najprije, glumački. Počeo je kao amater, a zatim se u rodnom gradu školovao za glumca. Na kraju kratke glumačke karijere u filmu Fadila Hadžića odigrao je Gavrila Principa. No to je nešto što sam već opisivao u poglavlju knjige "Nezemaljski izraz njegovih ruku", u kojemu je bilo riječi i o tome da je Finci moj fakultetski profesor estetike. Sljedeći njegov, i to vrlo izraziti talent, jest onaj pjesnički. Riječ je o talentu koji nije u načelnom sukobu s talentom glumca - mnogi glumci pokušavaju biti pjesnici, nekima to i uspijeva - ali jest gotovo kontraindiciran talentu filozofiranja te bavljenja analitičkom filozofijom,

poviješću filozofije... Tom talentu, kojemu su, recimo, srođni i bliski Fincijevi talenti koji se tiču praktične inteligencije, kontraindiciran je i izraziti njegov jezični talent. Filozofi su, ne samo u našim krajevima, uz poneki izuzetak - recimo, danas mondenog i s razlogom uvažavanog Sloterdijka - očajno loši pisci. Lingvističkim se jezikom služe na način na koji se kemičari služe jezikom formula. Ne umiju ispričati priču. Finciju priče same izviru. Sljedeći njegov talent: lijep je muškarac. I onda još: vrlo sklon kavani i svemu onom što se u kavani radi. Ovaj posljednji talent, koji mi je u njegovu slučaju dobro poznat, dužan bih bio prešutjeti da ga on ne tematizira u knjizi "Sve dok".

PREDRAG FINCI

Sve dok

FRAKTURA

Ovako sam slobodan reći da su okolnosti progonstva i života u tuđini Predraga Fincija sasvim onemogućile u ostvarenju ovoga talenta. Kao i svaki doista plemeniti čovjek, on nije umio ni htio piti i bekrijati izvan svojega svijeta. Knjigu "Sve dok" nije lako, a možda nije ni moguće žanrovski odrediti. Pritom, nije je ni potrebno određivati. Lakorijek bi blesan rekao da je ovo "filozofska publicistica". Nije! Najprije zato što nije "publicistica", jer Fincijev stil visoko je iznad bilo kakve publicistike. Drugi bi zatim dometnuo da je ovo prozno-poetska te pretežito esejistička autobiografija. To je već malo lucidnije, ali i dalje nije točno. Ne bi pogriješio onaj treći, koji bi ovom čitatelju bio i najdraži, koji bi rekao da je "Sve dok" autofikcija jednog filozofa. Ali i ovo je više šarmantna dosjetka, nego što nešto kaže o samoj knjizi. Podijeljena u dva dijela, u *Prije* i u *Poslije*, "Sve dok" iz poglavlja u poglavlje tematizira autorov svijet. Teme su donekle autobiografske, tiču se povijesti epoha, mitologije svakodnevnog života u dva različita vremena, onom prije progonstva i onom poslije progonstva. Gotovo svaka tema donijet će Fincijevu pojmovno raščlanjenje, predločavanje stanja stvari, rastvaranje svijeta na način na koji su svijet samima sebi rastvarali i objašnjavali antički filozofi. I tek poneko od onih koji su filozofirali nakon njih. Tu pisac radi nešto što je u suštini vrlo arhaično i što silno ovisi o njegova dva nefilozofska talenta:

jezičnom i pjesničkom. Ne povodite se za njim jer biste mogli ispasti smiješni. Finci se kreće po oštrotici sablje i tabani mu ostaju neozlijedjeni. To je moguće samo zato što je on pisac, što je pjesnik i pripovjedač, i što je filozof kojeg su životne okolnosti, a pomalo i narav, emancipirali od strogosti i zatvorenosti filozofije. I još nešto, on radi, što nikako nije za preporučiti: veliki dio svoga teksta piše u aoristu, višestruko ozloglašenom i izruganom, te onda i posve zapostavljenom glagolskom obliku u našim jezicima. I mimo aorista, u "Sve dok" pažljivi će čitatelj naići na više različitih glagolskih oblika nego u ukupnoj hrvatskoj i bosanskohercegovačkoj godišnjoj proznoj produkciji. Zašto je to važno? Objasnio bih rado, ali previše bi nam to vremena oduzelo. Ta neodređenost aorista, gdje svijet lebdi u prošlosti, koja možda još nije sasvim prošla, za onoga koji će se aoristom znati poslužiti idealna je da izrazi bol progonstva. Fincijev "prije", kao ni "prije" ovoga njegova čitatelja, nikad nije do kraja minulo. To vrijeme ne bje prošlo, nego bje amputirano. Kao zdrava i čitava desnica ruka. Sarajlije su, Bosanci općenito, ali naročito Sarajlije, prvaci anegdote. Tamo se, u tom njihovu jučerašnjem svijetu, iz kojeg se, premda samo malo ranije, isplio i sam Ivo Andrić, kao vrhunska vještina govorenja i pripovijedanja, te kao sam vrhovni razlog postojanja jezika, isticalo umijeće svođenja svijeta i svega na vrlo kratku, po mogućству istinitu priču, ne dužu od tvita u tviteru.

Tako su nastali (a tako su i nestali) vicevi o Sulji i Muji. Talent za anegdotu izrazito je pjesnički i jezični te ga Predrag Finci po svojoj knjizi u slavovima dijeli. Ovako opisuje vrijeme svoga djetinjstva: "Nigdje ništa. Jedino je govora, pjevačkih zborova, limene glazbe i vojnih parada bilo u izobilju. A dugo i nade da će jednom sve biti bolje". U školi bilo je ovako: "I moj je nastavnik tjelesnog odgoja, Fazlija, cijeloj zbornici pričao kako zabušavam, ne radim sklekove, ružio me: 'Hajde, Finci, kako ne možeš, kako ćeš se seksom jednog dana baviti', a on, molim vas, meni: 'Druže nastavnice, ako je to ovako teško, onda neću'. Dobio sam negativnu čak i iz Historije umjetnosti kod Bore Mihačevića, koji je u povijesti škole oborio na popravni samo dvojicu, mene i Paju P. Moj drugar Paja poslije je studirao povijest umjetnosti, a ja se posvetio estetici, pa sam u šali govorio da nas je Mihač oborio na popravni valjda kako bismo na vrijeme utvrđili gradivo". O kultu mahalskih tarzana i djelitelja pravde: "Onda smo i mi odlučili trenirati boks, pristao nas učiti jedan stariji momak, bivši sportaš, a trening se otprilike sa stojao u tome da nas on prebije". E, vidite, dame moje i gospodo, ova naizgled jednostavna rečenica, kakvu bi svatko, je l' te, mogao napisati, ono je što razlikuje pravoga pisca od tolikih pisaca u pokušaju, kakvih je svuda naokolo. Osim što se u toj rečenici dogodi sve, cijela priča, njezina po-

anta, svedena na tu jednu posljednju riječ, istovremeno je i duhovita, i smiješna, i narativno prepregnuta, ispunjena pričom. I onda, nekoliko redaka niže, Finci tu poantu udjeva u ušicu šire priče, anegdotu udjeva u svoj životopis: "Nisam takve momke upoznao u Londonu. Nisam, jer sam ovdje došao u zrelim godinama, a i zato što je ovo veliki grad, gdje se ne druže svi sa svima, kao u malim mjestima. Znao sam u Sarajevu kuda i kroz čiji kraj smijem sam, bez svojih drugara ne smijem. Kad sam jednom morao, jedva utekoh 'nepriateljima'". Još jedna je to od važnih slika progonstva iz svog svijeta. Nakon što smo u svom gradu morali paziti kuda idemo sami, a kuda samo u pratinji, stigli smo u gradove u kojima nam je svejedno. I posvuda možemo sami.

Finciju ne treba - kao nekima, sad ih ne bismo imenovali! - po hiljadu stranica da opišu oca, majku i ostalu rodbinu. On to obavi na stranicu dvije. Ali tako da čitatelju nekoliko puta srce preskoči. "Otac i majka imali su svoje samoće: otac je šetao sam s onim što mu se dogodilo, majka je odlazila u duge šetnje s onim što joj se neće dogoditi". Mirno, ali neumoljivo, Finci izloži svoj sušinski razlaz s onim što je nastalo od njegova svijeta. A onda i svoj odnos prema pripadanjima. Židovima on nije Židov, jer je nešto drugo po majci. Hrvatima on nije Hrvat, jer je nešto drugo po ocu. Pritom, njegova sarajevska jevrejska figura u tekstu je sveprisutna, neotklonjiva, bolno prisutna kao nagovještaj kiše u davno lomljenoj kosti. Također, njegova bosansko-hrvatska, katolička figura u tekstu je sveprisutna, i za mene, priznajem to, u određenom smislu iznenađujuća. Premda sam znao za Fincijevu podrijetlo, nije mi na um padala ta dvostruka proživljenost. Potpuna i dovršena. "Ne idem često u svoj rodni grad", riječi su kojim započinje poglavje *Bivši prijatelj*. Dugo smisljana, jednostavna rečenica od koje se ježe one najsitnije dlačice na prstima zgrčenih šaka. Ovako Finci piše o sebi: "Govorio sam, pomalo u šali, a i svoja lumpovanja time pravdao, da kad shvate filozofiju Francuzi postanu filozofski pisci, Nijemci izgrade cijeli misaoni sistem, a naši se uglavnom propiju. (...) Bio sam mladolik, jednom me čistačica htjela izbaciti iz učionice jer sam odužio s nastavom, a kad dođoh kao predstojnik Odsjeka za filozofiju u 'službeni posjet' Hrvatskom institutu za filozofiju, profesor Vladimir Filipović me upita: 'Po čemu ste spremali ispit?' (na što me moj uvijek veseli kolega Spaso upita što nisam, vica radi, odgovarao, ja njemu: 'A što bih da me oborio?'), pa su moji studenti lako uspostavljali kontakt sa mnom, s nekim ga i danas održavam. (...) Filozofija je svakako stvar studija, ali još više osobnog dara. Mnogi ambiciozni ljudi vlastitim su primjerom potvrdili da nitko na silu ne može u duhovnim oblastima nešto postati ako mu dar nije dorastao onome čime se bavi. Kao što umjetnika goni i vodi želja da stvori, tako i filozofa vodi

istraživačka strast, želja da spozna i iznese na vidjelo što je istina onoga o čemu misli. (...) Od onih koje sam bolje poznavao i s njima suradivao trojica su se po mom sudu svojim filozofskim darom izdvajala: Ivan Focht, Kasim Prohić i Spasoje Čuzulan. Nažalost, nijedan od njih svoje u filozofiji potpuno ne uradi, nijedan svoje djelo ne dovrši. Ivana Fochta od bavljenja filozofijom odvoji njegov interes za gljive, Kasima Prohića prekinu prerana smrt, a Spasu, mog drugara, odvede rakija u beskrajna lumpovanja.

Ako je neka utjeha, od svakog od njih ponešto i u meni ima, kroz duge diskusije s njima se i moja stajališta iskristaliziraše i formiraše, pa sam s više pouzdanja svojim putem krenuo i, evo, svoje uradio. Žnam da djelo nikada ne može biti potpuno dovršeno, da svako iz nekih razloga bude jednom prekinuto, onda ili zaboravljeno, ili ignorirano, a u boljim slučajevima u nekome drugom, srodnom djelu ili primjerenom tumačenju nastavljeno. Kada god se to desi, filozof potvrđuje svoju odgovornost, a sama filozofija u toj kulturi i društvenoj sredini uspostavlja svoju vlastitu povijest".

Pustio sam malo više Fincijevih rečenica, neka u riječima poteku, pa možda strpljiv i dobrohotan čitatelj osjeti njihovu melodiju i ritam, kao i razloge zbog kojih mi je ovaj pisac tako neotklonjivo važan. A sve važne svoje pisce čitatelj bi rado podijelio sa svijetom, sve u nadi da će on, taj svijet, početi sličiti onome što su napisali njemu važni pisci. Što bi, opet, bila najpreciznija definicija raja. Imao je Finci još jedan talent, bio je kartaroš: "Igraо sam preferans godinama i svojedobno počeo sloviti za dobrog igrača u svojoj generaciji. Jednom sam nagovorio svog tadašnjeg kavanskog drugara i čestog kartaškog partnera Darija Džamonju da predloži svom djedu Petru, kojega su smatrali najboljim igračem preferansa u Sarajevu, da odigramo jednu partiju. Djed unuku za ljubav pristade. Poslije trećeg dijeljenja spusti karte: 'Dosta, ne umijete'. 'Gdje smo pogriješili?', pitam. 'Nigdje. Samo predugo razmišljate oko jednostavnih stvari'." S ovom bih rečenicom rado završio tekst.

Etgar Keret

Idući put

Keret, jedan od najpopularnijih izraelskih pisaca današnjice, piše o aktualnoj situaciji u Izraelu

I opet su stotine raketa ispaljene na izraelske gradove, i opet je gnjevni vojni analitičar Kanala 12 u studiju zahtijevao reakciju onesposobljavanja. I opet su uplašeni građani objašnjavali dopisniku s terena da ovaj put moramo na njih udariti svim raspoloživim sredstvima i završiti stvar, kao da se događa nešto nesvakidašnje, što se pojavilo niotkuda i sve nas iznenadilo. Prema izvješćima, ovo je tako jedinstvena i neočekivana pojava da je čak ni naša hvaljena vojna obavejstajna služba nije mogla predvidjeti niti nas na nju upozoriti, kao da se ne radi o nečemu što već nismo tri puta proživjeli tijekom prethodnih vojnih operacija u Gazi i vjerojatno ćemo opet proživjeti za godinu ili dvije.

No čak i ako nitko od nas ne želi shvatiti kako je ovaj košmar počeo, svi u srcu već znamo kako će završiti: kao odgovor na Hamasovo raketiranje, koje će odnijeti brojne ljudske žrtve, bombardirat ćemo više zgrada u Gazi kako bi naš neprijatelj platio još višu cijenu, rastaviti ćemo svoje neispravne kapacitete zastrašivanja i usmrtiti još visokih dužnosnika Hamasa, koje će brzo zamijeniti drugima, kao i niz "nevezanih" građana i djece. Svijet će se šokirati smrću palestinskih građana i djece, a mi ćemo optužiti svijet za licemjerje i dvostruka mjerila, Međunarodni sud u Haagu htjet će provesti istragu, a mi ćemo htjeti da prvo prizna da je antisemitska, a na kraju, kada se igrokaz izvede do kraja... počet ćemo sve ispočetka.

Shimon Riklin, desničarski novinar i medijska ličnost, na Twitteru je objavio da "u normalnoj zemlji, polovica Gaze već bi bila u plamenu", dakle važno je istaknuti da u normalnoj zemlji Itamar Ben Gvir ne bi ušao u Knneset, te ne bi,

kao i rasistička organizacija Lehava, otvorio svoj takozvani parlamentarni ured, koji se sastoji od dvije plastične stolice u istočnojeruzalemskoj arapskoj četvrti Sheikh Jarrah. U normalnoj zemlji ministar javne sigurnosti Amir Ohana, koji voli reći da je odgovoran za sve, no kriv ni za što, ne bi inzistirao na promjeni statusa granica istočnog Jeruzalema kako bi se blokirale stepenice Vrata Damaska usred Ramadana. U normalnoj zemlji izraelska policija umjerenije bi reagirala na nemire, kao što je činila u prošlosti, te ne bi bacala ručne granate na džamiju Al-Aqsa, čije će eksplozije odjeknuti širom svijeta. Normalna zemlja borila bi se protiv Hamasa svime što može, no jasno bi shvaćala da takva borba, koliko god krjava, ne može iskorijeniti napetosti, sukobe, anarhiju i osjećaj zakinutosti koji su toliko prisutni u Lodu, Jaffi i istočnom Jeruzalemu. Shvatili bi da korjeni jezivilih užasa koji divljaju njihovim ulicama sežu duboko i da ih se ne može riješiti samo silom i zastrašivanjem. U normalnoj zemlji shvaćali bismo da mora doći do promjene, a da je formiranje vlade koja uključuje i arapsku stranku kolektivan napor koji će pomoći riješiti problem s izraelskim Arapima i za njih.

No mi nismo ni normalna zemlja, niti zemlja koja je spremna priznati svoje pogreške. Nema veze, idući put stvarno ćemo ih izbombardirati pošteno i jednom za sva vremena dovršiti tu priču.

S engleskog prevela Ivana Ostojočić

magazin.fraktura.hr

Matija Jovandić

Zašto je Haruki Murakami svetski književni fenomen

Haruki Murakami, kada ga pitaju o tome kako piše, priča o tome bez imalo mistifikacije. Ali na pitanje kako je svojim knjigama postigao toliki uspeh, pored nesumnjivog dara i discipline u radu, najpoznatiji japanski pisac i sam sleže rame-nima i kaže: potrebno je i malo sreće

Šta god pričali predavači kreativnog pisanja, recept za stvaranje vrhunskog književnog dela ne postoji. Međutim, najpoznatiji japanski pisac Haruki Murakami sasvim izvesno zna bar većinu sastojaka. Ili, bolje rečeno, oseća ih. Teško je drugačije objasniti ne samo kako je postao svetski literarni fenomen, nego kako mu je pošlo za rukom da to ostane decenijama unazad.

Murakami, kada govori o pisanju, nastoji da to što je moguće više pojednostavi i govori o tome kao o rutini: rano ustajanje, pisanje po pet ili šest sati, onda trčanje ili plivanje, pa čitanje i slušanje muzike, pa rano u krevet. Sutradan sve to isto. I tako pola godine ili godinu. A čim objavi da je završio knjigu, čitaoci počinju da se raspituju kod izdavača kada će se pojaviti u knjižarama, a čim se pojavi u knjižarama, i kritičari odmah posežu za primerkom da provere da li ga je „magija pripovedanja“ napustila ili još ima nešto da kaže.

Tako je bilo i sa zbirkom priča „Prvo lice jednine“, objavljenom u julu u Japanu, krajem godine na engleskom, a pre nekoliko dana i na srpskom („Geopoetika“). Sedam od osam priča iz knjige Murakami je već objavljivao, jednu po jednu, u književnom časopisu „Bungakukai“ od leta 2019. do zime 2020. godine, a osmu, naslovnu, napisao je posebno za tu zбирку. Pa iako je pružao uvid u svoju novu knjigu, ona je opet van Japana dočekana kao iznenadenje. „Tajm“ ju je stavio na listu najočekivanijih knjiga u 2021. godini. U „Kirkus riviju“ opisali su je kao „novu zbirku majstora čudnih, enigmatičnih obrta u zapletima“ i „važan dodatak biblioteci svakog ljubitelja Murakamija“. „Ove blistave i treperave priče su testament Murakamijevom talentu i trajnoj kreativnosti“, piše u prikazu „Pablišers vikli“. Nazivajući zbirku briljantnom, pisac i kritičar „Njujorktajmsa“ Devid Mins navodi da mu je, dok je čitao priče, više puta kroz glavu prolazila reč: magija.

„Kakogod želeli da odredimo Murakamijevo delo – magični realizam ili natprirodni realizam – on piše kao tajanstveni latalica, otkrivajući svojim čitaocima suštinska i kosmička (da, kosmička!) pitanja kakva samo umetnost može da podstakne: šta to znači nositi prtljag identiteta? Ko je to u

mojoj glavi u vezi sa spoljašnjim, takozvanim stvarnim svetom? Da li je to osoba koja sam ja bio pre mnogo godina ili osoba koja sam sad? Može li majmun da ukrade ime?“, piše Mins u tekstu „Osam načina da se gleda na Harukiya Murakamija“. Ostalih sedam načina vidi u, grubo rečeno, spoju istoka i zapada, muzici, odnosu prema stvarnosti, poigravanju sa vremenom, međusobnom odnosu polova sa primesama erotike, ljubavi i njenom odsustvu i pitanju identiteta.

Pišući priče iz ove knjige, Murakami se vratio pripovedanju u prvom licu jednine (u dve, iako su njegovi likovi često bezimeni, i doslovno se pojavljuje ime Haruki Murakami), a tu su i njegove stalne teme i motivi: nostalgija, šezdesete godine, muzika (Čarli Parker i Bitlsi), neostvarene ljubavi, bezbol, samoća, elementi fantastike...

– Ako govorimo o prepoznatljivim stvarima, možemo uvek da kažemo da, kada pročitamo neku od tih priča, uvek znamo da je to Murakami. Tu su ona nostalgična prisećanja na ljubavi iz mladosti, najčešće nesrećne, karakteristični muški likovi, nesnađeni i pasivni u svetu, dominantni ženski likovi, uvek sa nekakvom tajnom. Uvek je tu neka tajna, nepoznavanje i otkrivanje. Murakami je i majstor dugačke forme. Kad pratite kod njega radnju od početka do kraja, čak i u dvotomnim i trotomnim izdanjima, kakvi su bili poslednji romani, teško da možete sresti pisca kod koga imate taj saspens trenutak. U pričama je to drugačije, ali su i tu prisutni obrti i nadrealni elementi, što je opet odlika njegovog pisanja uopšte. Snovi, sećanja, zamagljena granica između realnog i fikcije, sve su to neke stvari jako prepoznatljive kod Murakamija. Kad pročitate „Ispovest majmuna iz Šinagave“ iz ove zbirke, recimo, nepogrešivo možete da kažete: „Pa ovo je sigurno pisao Murakami“ – kaže Jasna Novakov Sibinović iz „Geopoetike“, u čijem je izdanju izašlo skoro 20 Murakamijevih dela prevedenih u Srbiji, na pitanje šta je slično, a šta različito u ovoj knjizi u odnosu na prethodne.

Cini se i da autor sve više govori i o smrti, kao i da pomalo podvlači crtu ispod svog ranijeg dela, ali i preispituje njegovu recepciju.

– Murakami je u ozbiljnim godinama. To su godine kada se počinje sumiranje, kada se okrenete iza sebe i kažete: hajde da vidim šta sam uradio. I ja u ovoj knjizi, uz sav oprez sa tim terminom, čitam i neku dozu sete. Ta nostalgija, prisutna u njegovim knjigama uopšte, na teme šezdesetih, ljubavi, mladosti, svojstvena je svim ljudima u njegovim godinama, ali kod njega to nije tako prozaično. Nešto je u pogledu njegovog pisanja setno – kaže Jasna Novakov Sibinović.

Sa druge strane, primećuje ona, u knjizi „Prvo lice jednine“ oseća se i autorova specifična (samo)kritičnost kroz (auto)ironiju.

– On kao da sada analizira sve to što je uradio i pogotovo se osvrće na one koji su tumačili njegova

dela, sa pitanjem otkud pravo bilo kome da tumači smisao onoga što je napisao. Na jednom mestu u ovoj knjizi kaže, parafraziram: ako napišem nešto, zašto to mora da postoji smisao iza toga? Mogu li nekad da napišem nešto a da to ne postaje metafora i potreba da se iza toga nešto krije pa da neko to mora da tumači? To onda jeste u ovoj knjizi neka vrsta opomene Harukiya Murakamija tumačima i kritičarima: polako s tim tumačenjima i analizama o tome šta moje delo jeste – napominje Jasna Novakov Sibinović.

U priči „Jakult Svolous – zbirka pesama“ pisac na jednom mestu beleži: „Ako slučajno sada imate kalendar istorijskih datuma pri ruci, molim vas dopišite u nekom krajičku sitnim slovima: ‘1968. godine Haruki Murakami je postao navijač Sankei Atomsa‘.“

– Meni ta rečenica tako snažno govori o vremenu u kom živimo. Kao da kaže: dobro, da li je to vama važno? Takvi podaci, te intimne lične stvari koje idu ispred tumačenja nečijeg dela. Šta su prioriteti, ko je ko, ta tema identiteta, veoma je važna tema današnjeg vremena – navodi primer naša sagovornica.

U čemu je tajna?

Murakami godinama unazad važi za favorita za Nobelovu nagradu, a miljenik je čitalaca i na istoku i na zapadu. On sam kaže da je popularniji u svetu nego u Japanu. U čemu je, dakle, tajna „fenomena Murakami“? Jasna Novakov Sibinović misli da pri odgovoru na ovo pitanje treba gledati više činilaca istovremeno: povezivanje istoka i zapada, trilerski zapleti i načina na koji oslikava savremeni svet.

– Kada sam pitala Divnu Glumac, koja je prevela novu zbirku priča, kao i njegovu prvu knjigu objavljenu kod nas, šta ona misli zašto je Murakami tako popularan, rekla mi je da je imala osećaj da je ona sa njim sazrela i da je on na neki specifičan način aktuelan u odnosu na savremeni svet. On, osim u knjizi „1Q84“, ne piše tako direktno o problemima savremenog sveta, ali je nepogrešivo aktuelan u onim slojevima koji su jako duboki. Uz svu tu polufikcionalnost, poluizmeštenost u neke paralelne svetove. Nismo na korice „Prvog lica jednine“ slučajno stavili ogledalo, ono je veoma važan motiv njegovih knjiga. To ogledanje nas samih kao pojedinaca i posmatranje savremenog sveta u ogledalu istovremeno je i zastrašujuće, i mora biti zastrašujuće ako smo iskreni prema sebi – navodi Jasna Novakov Sibinović.

Uzgred, čitaoci kod nas imaju priliku da čitaju njegove knjige u prevodu sa japanskog, što je u svetskim okvirima ređe, pošto se njegove knjige na druge jezike mahom prevode sa engleskog. Murakami sarađuje sa prevodiocima na engleski, a i sam je prevodio američke pisce, poput Dž. D. Selindžera i Rejmonda Karvera, sa engleskog na japski. Uticaj ovih pisaca je primetan kod Muraka-

mija, pa su ga na početku karijere tradicionalni kritičari u Japanu prozivali kao suviše „prozapadno okrenutog“. A pokazalo se da su upravo njegove knjige postale neka vrsta mosta između Istoka i Zapada.

Povezivanje Istoka i Zapada

– Od početka je to bilo veoma specifično kod njega i uvek je dobitna kombinacija povezivanje Istoka i Zapada. Iako je dobio nagradu za mlađog pisca za rani roman „Slušaj pesmu vetra“, sa njom se probijao, tražio je svoj put. Kada je napisao „Norvešku šumu“, koja je, apsurdno, prva knjiga u kojoj je dao ime liku i prva koja nije imala nadrealne elemente, postigao je ogroman uspeh u Japanu i ogroman uspeh u svetu. Tu su izrazito jaki uticaji Zapada kroz književnost, film i muziku, ali je to očigledno univerzalna stvar. I u Japanu je to bilo zanimljivo i neobično. A drugo, ostavio je neke veoma prepoznatljive elemente Istoka u knjigama. Kako prolazi vreme i posmatrate njegovo delo, to izlazi u prvi plan mnogo više nego oni elementi na koje su čitaoci već navikli, kao što su Bitlsi, džez, mačke, Karver i svi ostali neizostavni i u drugim njegovim delima. A tu je i japanska kuhinja, koja je veoma važna i nije sporedna stvar u njegovim knjigama – navodi izvršna urednica i direktorka „Geopoetike“.

Trilerski zapleti

kao još jednu važnu stvar ona vidi trilerske zaplete

– To nisu trileri, ali uvek je sve obavijeno nekom misterijom, gotovo na granici horora. Ono zvonce koje se čuje u „Ubistvu Komtura“ je sve vreme na granici horora, na primer. To je nešto što ljude magično privlači da čitaju takve knjige, uvek je to nekakvo otkrivanje, i to je jedan od razloga zašto se Murakami tako dobro čita. A uticaj Istoka vidi se u tome što to nije književnost sa ciljem, sa nužnim rezultatom na kraju. Vi u filozofiji Istoka nemate cilj koji treba da postignete. Više je stvar u promišljanju, u događaju, u atmosferi. U njegovim knjigama nema „otkrivanja ubice“ u klasičnom smislu trilera, nema klasičnog razrešenja, nego su bitne druge stvari: strahovi, nade, strepnje, neuvraćene ljubavi... On ne piše stereotipno. On, recimo, nikada ne piše o porodici. Uvek postoji neki problem, uvek imate neku neostvarenu ljubav, problem u komunikaciji, muškarce koji su usamljenici, izolovani, slušaju neke ploče iz nekog vremena, i čudne žene, uvek dominantne... – priča Jasna Novanov Sibinović.

Slika savremenog sveta

Junaci njegovih priča i romana su, dodaje ona, mahom „izgubljeni u haosu savremenog života“ i u njima mogu da se prepoznaju i mlađi i stariji čitaoci. A u jednom od intervjuja i sam Murakami

je rekao da mu se čini da ljudi, što je svet oko njih konfuzniji i teži, više čitaju njegove knjige.

– On jeste u nekom globalnom smislu tumač i dobro oslikava savremeni svet, bez obzira na to što ima toliko prošlosti u njegovim knjigama. Ta poređenja prošlosti i sadašnjosti i ta nestalnost vremena, fluidnost vremena i prostora kod njega, od šezdesetih godina do savremenog doba, nešto je što može da bude zanimljivo i mlađim i starijim čitaocima. Njega čitaju i stariji čitaoci, koji mogu da prepoznaju te njegove teme uvek prisutne vezane za šezdesete godine, koje su njegova opsesija, a sa druge strane i mlađi čitaoci kojima se on veoma posvećuje, jer veoma često govori o mlađim ljudima u svojim delima – kaže Jasna Novakov Sibinović.

Murakami sam nije očekivao da će postići takav uspeh i stalno ističe zahvalnost svojim čitaocima.

– On sam kaže da je za veliki uspeh potrebno i malo sreće, sticaja okolnosti. A on jeste zaista imao i sreće, bez obzira na originalnost i ogroman talenat, da se probije u toj meri svuda u svetu. Posle tu bude i malo inercije. Kada to tako krene i neko ime se tako probije, onda, bez obzira na nesporni kvalitet dela, stoji i to da ima i inercije. Ljudi prepoznaju Murakamija i čekaju novu knjigu – dodaje Jasna Novakov Sibinović.

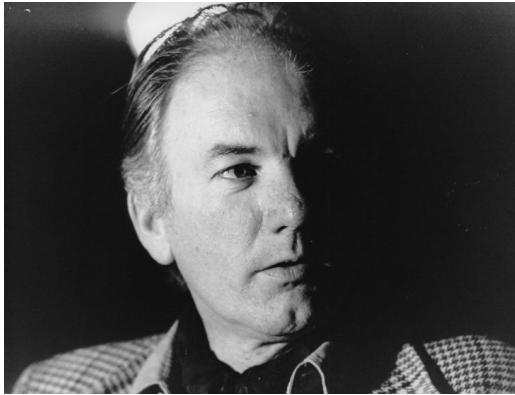
„Spoj Lenona i Makartnija u književnosti“

Zbog toga što su mu se knjige ispostavile i komercijalnim, Murakami je navukao i podozrenje nemalog broja kolega i kritičara. Neki u tom zazoru vide i razlog što Nobelov komitet okleva sa tim da ga nagradi. Murakami retko daje i intervjuje, ali komunicira sa svojim čitaocima i povremeno im odgovara na mejlove. Pored toga, kao veliki ljubitelj muzike je u doba pandemije pravio i svoje radio emisije i puštao muziku iz romana u tome što, u suštini, mogu svi da ga napišu. U prvom delu knjige „Pisac kao profesija“ on kaže da ne zna kako bi to izgledalo kada bi svi počeli da komponuju ili slikaju, da bi verovatno umetnici bili protiv, ali svi koji hoće da nešto napišu, su dobrodošli. I on misli da to nije za osudu, nego da je to velika pohvala književnosti, što svako može nešto da piše. I misli da nije nikakav problem napisati jedan roman, ali da je veliki uspeh živeti od književnosti i biti pisac po profesiji, što je on postao iznenadivši sam sebe i to jeste i danas. Zaista smatram da je jedan od najboljih pripovedača savremenog sveta i da nije slučajno tu gde jeste. I te njegove ideje ili, kako on kaže, ono što dolazi iz njegove podsvesti, a što savršeno gađa naše skrivene želje, snove, nade, strepnje i budi nam sećanja, kod njega sigurno nisu presušile i sa nestrpljenjem, i kao čitaoci i kao izdavač, čekamo da vidimo šta je to sledeće što će nam ponuditi – kaže na kraju Jasna Novakov Sibinović.

nova.rs.kultura, 16. maj. 2021

Matija Jovandić

Tomas Bernhard je bio demon

"Živeo sam sa fantomom, zapravo demonom, kraj sebe", beleži Peter Fabjan, autor knjige "Život pored Tomasa Bernharda: Izveštaj", memoarskoj prozi u kojoj piše o svom polubratu, najčuvenijem austrijskom piscu 20. veka

Knjiga objavljena uoči 90. godišnjice od rođenja slavnog austrijskog pisca i dramečara Tomasa Bernharda, preminulog 1989. u svojoj 59. godini, našla se na listi top 10 bestselera u Austriji, nemacki "Velt" preporučio ju je kao nešto što se obavezno mora pročitati, a kritičari su je dočekali sa pohvalama. Kritičar Mark Rajhvajn napisao je u nedeljnem izdanju "Velta" da se iz Fabjanovih rečenica osećaju "rane kakve je brat nosio celog života".

"U javnosti je znao da bude druželjubiv. Njegov šarm bio je legendaran. Za velikog austrijskog romanopisca i dramskog pisca Tomasa Bernharda, život je značio stvaranje. Ali u sećanjima njegovog polubrata Petera Fabjana, autora knjige 'Život pored Tomasa Bernharda: Izveštaj', objavljenoj u Nemačkoj u januaru, postojala je i druga strana slavnog pisca", piše Lijam Hour, novinar britanskog "Gardijana".

Bernhard je bio plodan, samodisciplinovan i proličan pisac, ali među bliskim prijateljima i potrođicom, bio je ranjiva ličnost, koja se kolebala između "naklonjenosti i ledenog prezira", navodi on.

"Ako je Beethoven komponovao Devetu simfoniju u stanju potpune gluvoće, onda je Bernhard radio u stanju unutrašnje gluvoće kada je reč o tome da se ima sopstvena ličnost", piše Bernhardov polubrat Peter Fabjan. Po zanimanju lekar, dr Fabjan ostao je uz pisca do samog kraja.

Da bi nešto osetio, svadljivom Bernhardu uvek je bio potreban sparing partner. "Reakcija sago-

vornika" bila je potrebna "da bi se kresnula varnica u njegovom sopstvenom životu". Kada jednom njegovi bližnji nisu više mogli da mu pruže ono što mu je potrebno, Bernhard bi ih hladno otpisao, svedoći Fabjan, opisujući njegovo ponašanje kao "vampirsко".

Odnos Bernharda i Fabjana bio je kompleksan. Pišući o sebi i svojoj sestri Susi, Fabjan se priseća: "Nije nam bilo dozvoljeno da sami pokazujemo svoju naklonost. Umesto toga, ona nam je zahtevana i traženo nam je da je dokazujemo celog života". Na premijerama i književnim okupljanjima, Fabjan je igrao ulogu "nemog pratioca". Kasnije će preuzeti i ulogu lekara. Kada je Bernhardu, kome je zdravlje bilo narušeno celog života, utvrđeno 1978. godine da pati od opstrukcije pluća, Fabjan mu je postao i neformalni lični lekar. U poslednjim godinama života pisca, posećivao ga je skoro svakodnevno i bio mu je kraj odra kada je preminuo 1989. godine.

Majkl Hofman, prevodilac Bernhardovih dela na engleski, nije iznenaden Fabjanovim sećanjima. "Očigledno je da su Bernhardu drugi ljudi bili neka vrsta izvora. Nešto za čim je imao potrebu, povremeno, ali malo takta", kaže on za "Gardijan".

Verovatno jedina osoba koja je uspela da se približi Bernhardu bila je Hedvig Stavijancek, bogata udovica i njegova prijateljica. Bernhard ju je opisivao kao *lebensmensh*, reč koju je sam skovao, a u savremenom značenju bila bi nešto poput "najvažnije osobe u životu". Stavijancekova je bila centar Bernhardovog života, primećuje Fabjan u knjizi, ali je njihova veza "ostala platoska". Bernhard je bio "u suštini asekualan". Smrt Hedvige Stavijancek 1984. dovela je do toga da se Bernhard povuče u sebe. Bio je kraj nje kada ju je izdalо srce.

Bernhardov poslednji izlazak u javnost bio je 4. novembra 1988. godine, na premijeri njegovog najkontroverznijeg komada, "Trg heroja". Ta drama u tri čina počinje nakon što se profesor univerziteta, Jevrej, baca sa prozora stana, jer ne može da izdrži život u Austriji. Premijerno izvođenje bilo je predmet protesta tabloida i desničarskih grupa, koje su tvrdile da je Bernhard osramotio Austriju u komadu gde je njegovi likovi opisuju kao naciju kretena, nacista i antisemita: "Ima više nacista u Beču sada nego što ih je bilo 1938", podseća britanski novinar.

Austrijski pisac Jozef Haslinger susreo se prvi put sa Bernhardom u večeri premijere, kada su on i drugi pisci organizovani kontrademonstracije.

"Bernhard mi je rekao da je, po njegovom mišljenju, predstava bila promašaj. Bio je zadovoljan samo drugim činom", rekao je Haslinger. U tom činu Austrija je osuđena kao zemlja sa „šest i po miliona morona i ludaka koji plaču iz svega grla u potrazi za diktatorom". Haslinger je saglasan sa Fabjanovim viđenjem pisca.

“Bio je zainteresovan za druge ljude samo ako bi mogao da ih iskoristi za svoje potrebe, književne ili lične. Ali to ga ne čini izuzetkom među pisacima”, rekao je Haslinger, a prenosi britanski list.

Fabjan piše i da je dan nakon premijere Bernhard pao u komu zbog smrtonosne infekcije pluća. Umro je tri meseca kasnije, 12. februara 1989. godine, tri dana posle svog 58. rođendana. Iako je Rut Frenkin spekulisala u “Njujorkeru” 2006. da je Bernhardova smrt posledica “samoubistva uz asistenciju”, u nekrolozima iz tog vremena je objavljeno, a Fabjan je to potvrdio u knjizi, da je uzrok smrti srčani udar.

“Onako kako sam došao na ovaj svet, tako hoću i da odem. Bez galame”, beleži Fabjan kao Bernhardove reči iz piščevih poslednjih dana.

nova. rs/kultura, 24. mart 2021.

U ovom broju

Dražen Zev Pekušić: Pravim svetlost i stvaram mrak

Zdravko Elez & Alexandar Lambros: Izraelsko-palestinski sukob za neupućene

Snežana Miletić: Mile Isakov

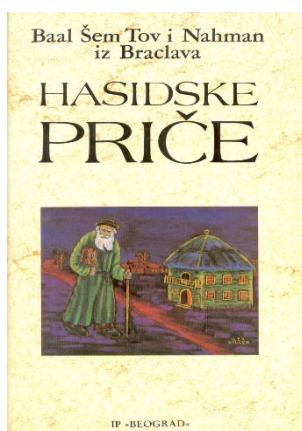
Miljenko Jergović: Finci se bos kreće po oštrici sablje

Etgar Keret: Idući put

Matija Jovandić: Zašto je Haruki

Murakami svetski književni fenomen

Matija Jovandić: Tomas Bernharje bio demon

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliandumdimagazin.wixsite.com/alia-mundi>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - Ivan L Ninić

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ninic@bezeqint.net

<https://listzaradoznaile.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke Simonide Perice Uth iz Vašingtona